

системі. Водночас створення блоків, особливо в контексті відсутності очікуваного результату від Доха-раунду, виявилось однією з найбільш життєздатних альтернатив для країн, що розвиваються, для розширення доступу до ринків їх товарів та послуг. У цьому контексті особливо ко-рисне створення торговельних блоків між країнами, що розвиваються. З іншого боку, в умовах торговельних мега-блоків може відбутися певна маргіналізація країн, що розвиваються, адже вони практично не мати-муть впливу на процес прийняття рішень.

Крім участі в наукових дискусіях стосовно ролі і місця торговельних інтеграційних мега-блоків у світовій економіці, можемо рекомендувати належним чином забезпечити отримання інформації стосовно питань порядку денного торговельних блоків, на базі якої можна оцінити їхній вплив на економіку України та інших країн-партнерів та проводити заходи, спрямовані на мінімізацію потенційного негативного впливу. На-самперед необхідно проводити постійний моніторинг ситуації з перего-ворами щодо утворення ТАФТА. Для цього необхідно звернутися до США та Європейської Комісії з проханням надати відповідну інформацію сто-совно перебігу переговорів зі створення ТАФТА. Згодом слід звернутися з проханням постійного інформування України щодо вказаних питань, а в перспективі підняти питання про можливість отримання статусу спо-стерігача на цих переговорах. Також слід розглянути питання про нала-годження контактів з секретаріатами ТПП та інших торговельних блоків, насамперед АСЕАН. Такий діалог доцільно організувати через диплома-тичні представництва України в країнах, де знаходяться штаб-квартири відповідних інтеграційних торговельних блоків.

Важливим інструментом забезпечення присутності вітчизняних експортерів на ринках країн-учасниць торговельних мега-блоків є під-писання з цими країнами угод про вільну торгівлю. Підписання таких угод може мінімізувати втрати, викликані встановленням в рамках бло-ку більш сприятливого режиму, ніж встановлений правилами СоТ Режим найбільшого сприяння. При цьому переговори про укладання угод про вільну торгівлю слід вести не лише з країнами, які на даний момент є провідними торговельними партнерами України, а й з країнами, ринки яких в перспективі можуть бути цікавими для вітчизняних експортерів. Насамперед це країни Близького Сходу та Південно-Східної Азії, які де-монструють помітну динаміку зростання, мають відносно до інших регі-онів велике населення та збільшують споживання товарів та послуг, що виробляються в Україні.

У підсумку виникнення торговельних мега-блоків було частково обумовлене реакцією на невдачі багатостороннього раунду переговорів щодо лібералізації торгівлі в рамках СоТ (Доха раунд). Водночас вони не є адекватною заміною для СоТ в якості інструменту запровадження лібе-

ралізації світової торгівлі. Тенденція зростання кількості торговельних блоків призводить до фрагментації світу, яка радше відображає інтереси розвинених країн. Необхідні результати в переговорах щодо правил торгівлі легше досягти з декількома країнами, ніж з понад 150 країна-ми-членами CoT. Це сприятиме лібералізації торгівлі між ними, проте не створить загальносвітового ефекту.

Зростаюча увага світової спільноти до створення інтеграційних мега-блоків вимагає від України проведення детальних досліджень з цієї тематики з метою вироблення державної позиції щодо них. Дипломатам Міністерства закордонних справ Україні слід виступити з ініціативою отримання від стратегічних партнерів (США, ЄС) додаткової актуалізованої інформації щодо переговорів зі створення Трансатлантичного партнерства, а в подальшому - також статусу спостерігача на переговорах щодо утворення ТАФТА та доручити дипломатичному представництву в Новій Зеландії налагодити більш тісні ділові відносини з секретаріатом Транстихоокеанського партнерства, а дипломатичному представництву в Індонезії - з секретаріатом АСЕАН (маючи на увазі пошук форм безпосередньої співпраці України з даними торговельними мега-блоками). Міністерству економічного розвитку і торгівлі слід проводити активну політику щодо укладання угод про вільну торгівлю з країнами-учасниками переговорів про створення торговельних мега-блоків. Такі угоди слід укладати не тільки з нинішніми торговельними партнерами, а і з країнами, які в перспективі можуть стати ринком збуту продукції національного виробника.

РОЗДІЛ 3

ЕКОНОМІЧНІ І ПОЛІТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

3.1 ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ ЯК ФАКТОР ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Реальність європейської інтеграції України вимагає поглибленого аналізу й порівняння законодавчо-правових, економічних, соціальних та інших вимірів нашої країни з параметрами, а також оцінки їх відповідності євроінтеграційним принципам. Об'єктивний аналіз такої відповідності є однаково актуальним як для України, так і для Європейського співтовариства, оскільки навіть просте фізичне збільшення системи ЄС ускладнює її, вимагаючи нових додаткових регуляторів, кожний із яких має обмежені можливості.

З точки зору керованості системи, її розширення повинно мати розумні межі. Адже економічний зміст інтеграції полягає у включенні нових елементів до старої, усталеної системи та в її кооперації з цими елементами для поліпшення її життєдіяльності. З огляду на це, необхідні переконливі докази, які б продемонстрували роль нових кандидатів (у тому числі України) у відповідному процесі, а також міру їх наближеності до основних вимірів сталого розвитку країн ЄС.

Єврокомісар з питань розширення і добросусідства Європейського Союзу Йоганесс Ган вважає, що «найближчі 10 років не буде прийомів до ЄС». На думку єврокомісара, країни-кандидати мають бути економічно сильним, щоб європейські громадяни були готові до їх приєднання. «Ми повинні діяти цілеспрямовано, щоб усі розуміли, що новий член - дуже цінний, а не об'єкт додаткових витрат», - зазначив Йоганесс Ган [105]. Такої ж думки притримується значна кількість громадян Євросоюзу, 22% з

яких вважають, що приєднання України до ЄС стане важким тягарем для європейців [106].

У контексті вищевикладеного, Україна має великі проблеми у інтеграційному процесі з Європейським Союзом. За роки суверенітету нашої держави її реальний ВВП скоротився на 35%. Згідно з даними Світового банку – це найгірший результат у світі за останні 24 роки. Із 166 країн, які розкрили повну статистику ВВП за 1991-2014 рр., він знизився лише

в п'яти випадках. Україна в цьому антирейтингу випередила Молдову (-29%), Грузію (-15,4%), Зімбабве (-2,3%) і Центральноафриканську Республіку (-0,94%). Про глибину падіння української економіки може свідчити такий факт. У 1987 р. ВВП України був меншим за ВВП Китаю лише

в 4,2 рази. На початок 2015 р. ВВП Китаю перевищував вітчизняний уже майже в 80 разів. А після січневої девальвації гривні 2015 р. цей розрив, очевидно, подвоївся [107].

Зрозуміло, що такі результати розвитку української економіки, зумовлені її неререформованістю, негативно впливають на євроінтеграційні процеси. Тому подальша ефективна співпраця України та ЄС практично не можлива без проведення глибоких соціально-економічних реформ та радикальних інституційних перетворень в Україні. Існують різні точки зору того, як потрібно реформувати економіку після утопічних експериментів, – повільно, крок за кроком, або через «шокову терапію». Але важливо підкреслити, що всі головні дії макроекономічної стабілізації з урахування світового досвіду повинні здійснюватись одночасно.

Рух від командно-адміністративної до сучасної економіки для свого успішного здійснення повинен враховувати світовий досвід і мати певну логіку, яка полягає у тому, щоб сформувати на ринкових засадах класичні базові елементи ефективної ринкової системи. Класичними вони названі тому, що були покладені в основу економічних реформ у багатьох країнах світу, які успішно здійснили перехід від тоталітарних систем до ринкового господарства.

1. Захист прав приватної власності. Ринкова система починається з приватної власності на ресурси. Ця форма власності дозволяє приватним особам або підприємствам на свій розсуд купувати, контролювати, засто-совувати і реалізовувати матеріальні цінності. Приватна власність реалізується через права власності і є базовим елементом ринкової економіки. У Конституції України (ст.41) відмічено: «Кожен має право володіти, користуватись і розпоряджатись своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним» [108].

В Україні, на відміну від країн Європейського Союзу, приватна власність захищена недостатньо. А це негативно впливає на проведення економічних реформ. Ринок будь-якого товару може виникнути, якщо

у суспільстві реально діють «правила гри», які наділяють суб'єктів гос-подарства тими або іншими правами. Хто стане спеціалізуватись на ви-робництві зерна, наприклад, із метою його наступного обміну на інші необхідні товари, якщо за законом земельна ділянка в будь-який момент часу може бути конфіскована на користь держави. Звичайно, можна за-ставити виробляти зерно силою, шляхом примусу, але тоді ми не можемо вже говорити про ринкову економіку.

В Україні вже багато років точаться дискусії про допустимість при-ватизації земель сільськогосподарського призначення. У жовтні 2001 р. був прийнятий Земельний кодекс. Згідно з цим документом з 1 січня 2005 р. повинна бути дозволена купівля-продаж земель сільського господарства. однак, до сьогоднішнього дня ця проблема не вирішена. Верховна Рада України подовжила мораторій на купівлю-продаж сіль-ськогосподарських земель до 1 січня 2017 р. Неможливо перейти від ко-мандно-адміністративної системи до ринкової, якщо заборонити функ-ціонування ринку землі, її вільну купівлю і продаж. Заборона в нашій країні на вільний ринковий оборот землі зовсім не завадила її купівлі-продажу, але нелегально (наприклад, при продажу будинків у сільській місцевості, дач, тощо). Це означало, що держава не отримала значні дохо-ди, які пов'язані з реалізацією земельних ділянок «законним порядком». Законодавче оформлення ринкових відносин, пов'язаних із купівлею-продажем землі – необхідна умова успіху глибоких економічних реформ не тільки в сільському господарстві, а в економіці України в цілому.

2. Другим важливим елементом ринкової системи є свобода підпри-ємництва і вибору. Цей елемент тісно пов'язаний із приватною власніс-тю. Свобода підприємництва означає, ще немає перепон для входу і ви-ходу з якої-небудь конкретної галузі виробництва. Підприємці можуть організовувати виробництво за своїм вибором і продавати свій товар також за вибором фірми. Свобода вибору означає, що володарі матері-альних ресурсів і грошового капіталу можуть використовувати або реа-лізувати ці ресурси на свій розсуд. Вона означає також, що робітники можуть зайнятись будь-яким видом праці, на який вони здатні, а спожи-вачі вільні у межах своїх грошових доходів купувати товари і послуги.

Україна, на думку багатьох західних спеціалістів, має значні пробле-ми зі свободою підприємництва, що негативно впливає на вирішення завдань боротьби з корумпованістю нашого суспільства. основним дже-релом корупції вважається втручання держави в економіку, залежність її від свавілля конкретних осіб. основним фактором у боротьбі з коруп-цією є створення дійсно вільної економіки. Наприклад, якщо держава здійснює контроль над цінами, то отримує чорний ринок і корупцію; якщо квотування – не уникнути хабарів при розподілі квот, що також пов'язано з корупцією.

При формуванні основних напрямків вирішення проблеми корумпованості українського суспільства необхідно розрізнати причини і наслідки цього негативного явища. Юридичні методи розв'язання проблеми – це боротьба з наслідками. Перетасування чиновників, які займають хабарницькі посади, як правило, не приводить до позитивного результату. основна причина корупції – це державне регулювання економіки. Зменшення регулювання – зменшує корупцію.

В економічній науці існують рекомендації авторитетних шкіл економічної теорії (монетаризм, економіки пропозиції, раціональних очікувань тощо), які виступають за ліберальні методи управління економікою. Ліберальний принцип – менше держави, жодним чином не означає, що держава має бути слабкою і неефективною. Насправді є обернена залежність: багато держави – свідчення її слабкості. Щоб управляти краще, треба управляти менше – такий непорушний принцип лібералізму. Прихильники лібералізму критикують методи прямого безпосереднього регулювання з боку держави і пропонують скоротити бюрократичний управлінський апарат, позбавитись від малоефективних державних витрат (наприклад, субсидій промисловим підприємствам, витрати на розвиток інфраструктури), заморозити неефективні соціальні програми тощо. Така політика в останні десятиріччя активно проводиться в США і країнах Євросоюзу. однак, українські реформи ще не відповідають вище наведеним рекомендаціям. Структурні зміни в нашій економіці проводяться надзвичайно повільно і не комплексно.

В Україні 433 тис. держслужбовців (станом на 1 січня 2014 р.), 357 тис. працівників міліції, 71 тис. працівників митної та податкової служб

[109]. У нас велика армія чиновників центральних органів влади та місцевого самоврядування, цілі і завдання яких незрозумілі, а рівень заробітної плати не дозволяє підтримувати навіть середній рівень життя. При цьому за результати своєї роботи вони не несуть необхідної відповідальності, як і за порушення ними прав людей і прямих норм закону.

3. Важливим елементом ринкової системи, який впливає на реформування економіки України у напрямі її наближення до стандартів Євросоюзу, є створення у суспільстві мотивацій з урахуванням власних інтересів. Ринкова система передбачає, що особистий інтерес формує фундаментальний образ різних економічних одиниць, коли вони реалізують свій вільний вибір. Мотив особистого інтересу надає направленість і упорядкованість функціонування економіки, яка без такого інтересу виявилась би надзвичайно хаотичною. Кожна економічна одиниця прагне робити те, що вигідно їй самій. Підприємці ставлять своєю метою максимізацію прибутків своїх фірм і мінімізацію своїх витрат. Володарі матеріальних ресурсів прагнуть продати їх, по можливості, за більш високими цінами, а споживачі – купити за більш низькими. Тобто в укра-

їнському суспільстві повинні бути створені умови для реалізації раціональної поведінки людей.

Економічна політика багатьох країн, які досягли економічного відродження, через століття перевірила на практиці теорію А.Сміта. У реальному житті так просто і одночасно так важко створити умови, при яких могла б втілитись думка видатного економіста: «Для того, щоб підняти державу з найнижчої ступені, потрібні лише мир, у міру легкі податки і терпимість в управлінні: все інше зробить природній хід речей» [110].

Податкова політика в Україні повинна змінитися, вона має бути спрощена, стандартизована, приваблива одночасно і для бізнесу, і для бюджету. Податкові реформи повинні здійснюватись за двома напрямками: власне реформи оподаткування та реформи самої податкової. Адміністрування податків сьогодні є найбільш актуальною проблемою. Адже ставки податків в Україні не найвищі в Європі. Ведення бізнесу в країні ускладнено необхідністю оформлення великої кількості документації. Для цього потрібно створити електронний кабінет платника податків, спростити бухгалтерські правила (у даному напрямі є позитивні зміни), покращити роботу самої державної фіскальної служби (ДФС), що передбачає зміну підходів в її роботі.

За прикладом найбільш розвинутих країн Євросоюзу, має бути створений окремий офіс для так званих великих платників податків. Їм потрібно приділяти більше часу, у них має бути проведено більшість перевірок, а не у малого та середнього бізнесу. Крім того, ДФС у короткостроковому періоді повинна вирішити проблему збільшення податкових надходжень у бюджет шляхом здійснення детінізації економіки, перекриття «податкових ям» і контрабанди.

4. Дуже важливим елементом функціонування ринкової системи є конкуренція. Свобода вибору служить основою для конкуренції, або економічного змагання як корінної властивості ринкової економіки. Конкуренція передбачає наявність на ринку великого числа незалежно діючих покупців і продавців будь-якого конкретного продукту або ресурсу, які не можуть вирішальним чином впливати на ціну. Зменшення конкуренції означає збільшення монополії і навпаки.

Загалом захист конкуренції та запобігання антиконкурентним діям і зловживанню монополіями перебуває в тренді загальних тенденцій розвитку економічних відносин України з ЄС. Заходи щодо захисту ринку і недопущення недобросовісної конкуренції передбачаються Розділом 10 Угоди про асоціацію з Євросоюзом. Зокрема, Угода встановлює низку декларацій і домовленостей щодо недопущення обмеження конкурентного середовища та запобігання антиконкурентним господарським діям, які можуть створити належне функціонування ринків.

Антимонопольне законодавство повинно передбачати чіткі механізми поділу, визначити принципи створення нових учасників ринку, можливий галузевий чи регіональний розподіл. Подібні заходи застосовуються на енергетичному ринку ЄС у сфері регулювання енергетичної політики та посилення конкуренції щодо поставок та розподілу енерго-ресурсів, що є надзвичайно актуальним для економіки України. На-приклад, так званий Третій енергопакет, де діють правила, спрямовані на послаблення контролю постачальників за трубопроводами та розподільчими мережами, які повинні перебувати у власності незалежних операторів.

Примусовий поділ компаній, що займають монопольне становище на певних ринках і мають стратегічне значення для економіки, може стати альтернативою реприватизаційним процесам. Такі заходи мають цивілізований характер і загалом відповідатимуть тій практиці, яка застосовується у світі. окреслені заходи з боку держави посилять конкуренцію в необхідних галузях, особливо в тих, які мають практичне значення для економіки. Нині в Україні нема прецедентів застосування примусового поділу компаній. Такий вид відповідальності за зловживання монопольним становищем не використовувався. Принаймні аналіз публічно доступної інформації, рішень Антимонопольного комітету, а також судова практика не містять інформації про такі справи.

Для України примусовий поділ є небажаним заходом і в цілому повинен переслідувати одну головну мету – створення конкурентного середовища, покращення якості сервісу і доступу до послуг. Монополізація певних секторів економіки, навпаки, дуже часто призводить до погіршення якості послуг і виникнення інших негативних явищ, які є наслідком такого процесу. очевидно, що разом із цим такі заходи повинні застосовуватися лише у разі зловживання монопольним становищем учасників ринку. Зокрема, Вищий господарський суд України в листі від 25 листопада 2009 р. №01-08/627 дотримується позиції, що саме по собі зайняття суб'єктам господарювання монопольного (домінуючого) становища не є порушенням антимонопольного законодавства [111]. Тому монополісти можуть дотримуватись конструктивної стосовно інтересів держави і конкурентного середовища позиції, яка не дасть підстав вдаватися до радикальних методів та поділу на дрібніші компанії. Така позиція в цілому не суперечить антимонопольному законодавству Євросоюзу.

Цілком можливо, що законодавство у сфері монополізації економіки України вдосконалюватиметься і примусовий поділ компаній буде застосовуватись там, де не можна уникнути монопольних зловживань на ринку. Більше того, ймовірно, буде запроваджено конкретні правила і порядок поділу компаній монополістів, порядок розподілу активів

і зобов'язань перед кредиторами, а також правила необхідного продажу частки в новостворених компаніях незалежним суб'єктам на ринку. Ра-зом з тим, реалізація таких ініціатив повинна відбуватись після розробки якісних механізмів та правил, оскільки примусове втручання у права власності приватних компаній не може бути безболісним процесом і по-требуватиме виваженого підходу.

5. Дуже важливим елементом ринкової економіки є система ціноутворення. Це координуючий механізм організації виробництва, який ви-значає напрямок руху економіки. Економісти визнають дійсними тільки ціни рівноваги попиту і пропозиції. За такі ціни можна вільно купити то-вар всім, завжди і скрізь. Адміністративний контроль за цінами з боку держави виявився неефективним. Історія економічного розвитку ко-лишнього СРСР або сьогodнішньої Венесуели, Куби, КНДР й інших країн є підтвердженням цього висновку. Адже ціни рівноваги можуть функціо-нувати лише в конкурентному ринковому середовищі. Тому підтриман-ня конкуренції є важливим напрямом економічної політики української держави в трансформаційний період. Про це мова йшла при аналізі кон-куренції як елемента ринкової системи.

Всі вищеперераховані базові елементи ринкової системи необхід-ні для макроекономічної стабілізації економіки України, без вирішення яких неможливе проведення ефективних економічних реформ. Введен-ня з 1 січня 2016 р. Поглибленої та Всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) між ЄС та Україною створить правові, економічні і організаційні засади для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів і частково робочої сили. У перспективі надзвичайно місткий і диверсифікований ринок Євросоюзу, усунення бар'єрів для зовнішньої торгівлі, гармоніза-ція регуляторних режимів і вдосконалення ринкових інститутів можуть стати поширеним фактором зростання української економіки. Досить згадати, що сумарний ВВП 28 країн-членів ЄС становить близько 13 трлн.євро, тоді як сумарний ВВП країн СНД – 2 трлн євро [112].

однак, для України імплементація Угоди про асоціацію з Євросою-зом в умовах глобального економічного спаду та ведення воєнних дій є надзвичайно складним завданням, що породжує багато проблем для економічної політики.

1. Необхідність підвищення конкурентоспроможності української економіки та запровадження ПВЗВТ з ЄС потребує залучення значного обсягу прямих вітчизняних та іноземних інвестицій, що в умовах макро-економічної нестабільності та військового протистояння є складним завданням. Достатньо відмітити, що у січні-липні 2015 р. порівняно з відповідним періодом 2014 р. індекс промислової продукції України ста-новив 80,5 %, тобто база внутрішнього інвестування зменшується [113]. Крім того, велика складність для інвестування в економіку України існує

через недосконале законодавство, корумпованість чиновників, значні коливання валютного курсу тощо. Можемо погодитись з представником Української бізнес-палати олегом Березюком, який зазначив: «Коли хо-чемо залучити інвестиції, передовсім маємо плекати національного ін-вестора. Іноземний інвестор прийде у країну тоді, коли побачить, що на-ціональний тут вкладає гроші. А коли люди не довіряють власній країні, то чому це мають робити іноземці» [114].

2. У коротко- і середньостроковому періодах імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС породжуватиме певні економічні втра-ти. Йдеться про вихід з ринку економічних суб'єктів унаслідок посилення конкуренції з виробниками-постачальниками з Євросоюзу, підвищення рівня безробіття та необхідність перенавчання і працевлаштування ро-бочої сили, що вивільнятиметься у процесі реструктуризації економіки.

3. Євросоюз не має цільової програми підтримки імплементації Уго-ди про асоціацію. Європейський інструмент сусідства має невеликий бюджет і поширюється на всіх сусідів ЄС. Імплементація Угоди про асо-ціацію і ПВЗВТ - це національний пріоритет, заходи якого мають фінан-суватися державою та економічними суб'єктами України.

Бюджет європейського інструменту сусідства на 2014-2020 рр. ста-новить 15,5 млрд. євро, з яких близько 5 млрд. євро надійде до шести країн східного партнерства. На підтримку України закладено 1,6 млрд євро сукупної допомоги на розвиток у формі грантів. Передбачено та-кож надання позики обсягом 3,4 млрд євро макроекономічної допомоги. останній транш загальним обсягом 1,6 млрд євро було надано в березні 2015 р. З травня 2015 р. діє програма макрофінансової допомоги обсягом фінансування 1,8 млрд євро [112]. Кошти на надання допомоги Україні Єврокомісія запозичує на ринку капіталів і перекредитує їх україн-ському уряду. У разі неплатоспроможності України відповідні витрати покриватимуть з Гарантійного фонду ЄС. Форма надання макроеконо-мічної допомоги – поворотна чи безповоротна – залежить від показни-ків економічного розвитку України та її спроможності виплачувати бор-ги. Програми макроекономічної допомоги для України мають кредитну форму, оскільки експерти Єврокомісії зробили висновки про позитивні економічні перспективи нашої країни і скористалися результатами ана-лізу боргової стійкості, який провели експерти МВФ під час започатку-вання програми розширеного фінансування (EFF) у березні 2015 р.

4. Адаптація регулятивної системи і правового поля України до стандартів ЄС є дуже витратною для нашої країни, проте немає достат-ніх стимулів для впровадження за відсутності в Україні чітких перспек-тив членства в Євросоюзі. 15 січні 2015 р. Верховна Рада прийняла закон «Про технічні регламенти і оцінку відповідності», згідно з яким Україна зобов'язувалась протягом 2015 р. розробити і затвердити більше 3 ти-

сяч технічних регламентів, які відповідають європейським. На момент прийняття Закону таких регламентів було затверджено всього 800. У травні 2015 р. Мінекономрозвитку у звіті про заходи по імplementації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС повідомило, що наша країна уже привела у відповідність із міжнародним і європейським законодавством 30% національних стандартів. Разом з тим, глобальність завдання по гармонізації нормативної бази стає зрозумілою з того факту, що за оцінками Мінекономрозвитку, змін потребують 29,6 тис. документів технічного регулювання. За деякими оцінками, впровадження міжнародної системи регулювання може сприяти зростанню ВВП України не менше ніж на 2 % щорічно [115].

Деякі українські виробники успішно здійснюють заходи по сертифікації своєї продукції, згідно з вимогами Євросоюзу. Наприклад, в серпні 2015 р. експерти Продовольчої ветеринарної служби Європейської комісії провели аудит оцінки системи організаційного контролю та сертифікації насіння зернових в Україні та її відповідності вимогам ЄС. Результати перевірки - позитивні. Насіння, вироблене та сертифіковане в Україні, визнано еквівалентним виробленому й сертифікованому в ЄС. Це сприятиме відкриттю ринку ЄС та інших країн для ще однієї експортної позиції – насіння, що стане значним поштовхом у розвитку вітчизняного агросектору [116].

5. Для українських експортерів протягом 2015 р., по суті, діяла одно-стороння ЗВТ. Вони практично безмитно продавали свої товари на європейському ринку. Європейські ж компанії завозили в Україну товари, оплачували ввізне мито, що зберігало для вітчизняних виробників більш вигідні умови конкуренції на ринку. Імplementація Угоди про асоціацію

і ПВЗВТ, починаючи з 2016 р., з одного боку, стане рушієм економічних реформ в Україні, з другого, для національного виробника скасування імпорتنих мит у короткостроковому періоді буде економічно не вигідним. Після дії багатьох негативних проблем – руйнування виробничих зв'язків та інфраструктури на Сході країни, блокування російського ринку збуту, втрати доступу до кредитних джерел і розкручування інфляції – посилення зовнішньої конкуренції збільшить кількість проблем на підприємствах вітчизняного виробництва. однак, відтермінування запровадження ПВЗВТ у цілому негативно вплинуло на темпи проведення в Україні економічних реформ. Адже Угода про асоціацію та її невід'ємна частина ЗВТ - це і є найбільш амбіційна в історії нашої країни програма реформ. І відстрочку її реалізації більшість експертів називають головною мінусом цього рішення.

6. Відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС Україна зобов'язалася змінити національну систему технічного регулювання і забезпечити відповідність технічних стандартів стандартам Євросоюзу. Проте збереження

ЗВТ із СНД вимагає наявності ГоСТів для експортерів до країн СНД. Росія вважає, що буде мати місце «таємний» реекспорт на її ринок європейських товарів, які можуть переважати на ринку України в результаті зупиняти адаптації українського законодавства до європейського, прийняття норм і стандартів ЄС триватимуть. Спеціально створена для допомоги нашій країні у реалізації Угоди Група ЄС з підтримки України під керівництвом Пітера Балаша вже активно розпочала роботу. Наприклад, Митний кодекс України вже на 90% відповідає європейським вимогам [117].

Для інтеграції України в ЄС необхідне проведення адекватної де-регуляції економіки нашої країни. У вирішенні цього питання є певні досягнення. Наприклад, на середину 2015 р. відбулося скорочення до-звільних документів з 56 до 30, скасування обов'язкової сертифікації для 12 товарних груп і запровадження онлайн-сервісів для підприємців тощо. Однак, вплив цих законів на розвиток українського бізнес-серед-овища поки що незначний. Щоквартально Європейська бізнес-асоціація проводить опитування серед керівників своїх членських компаній – а це ключові компанії всіх секторів ринку – про стан інвестиційного клімату: чи змінюється він, які тенденції переважають, які проблеми є ключовими для інвесторів? У другому кварталі 2015 р. інвестори оцінили рівень привабливості України на 2,55 бали з п'яти. Три бали – це нейтральний рівень, а все, що нижче, має від'ємне значення. Україна не може вийти з негативної зони інвестклімату з 2010 року. Додатних оцінок – чотири й п'ять – інвестори не поставили жодного разу за всю історію вимірювання індексу з 2008 р. [118].

НБУ у травні 2015 р. провів опитування серед керівників українських підприємств щодо питань сприйняття факторів, які обмежують можливість збільшення виробництва.

Таблиця 3.1.

Фактори, які обмежують можливість збільшення виробництва (% відповідей) [112]

№ п/п	Фактор	Показник, %
1	Надто високі ціни на енергоносії	49,0
2	Надмірний податковий тиск	30,9
3	Нестача оборотних коштів	31,1
4	Недостатній попит	35,6
5	Надмірний регуляторний тиск	16,7
6	Корупція	18
7	Значні коливання курсу гривні відносно інших валют	55,6

Результати опитування свідчать, що дерегуляція – правильний, але далеко не єдиний необхідний захід. Сама по собі вона не вирішує тих основних проблем, на які наражається бізнес. Україна надзвичайно вигідна для інвестора країна, насамперед через розташування, тому що знаходиться біля кордонів Євросоюзу. Але наші великі інвестиційні можливості фактично нівелюються непередбачуваністю державних рішень. Наприклад, нинішня фіскальна політика українського уряду знижує конкурентоспроможність компаній, які чесно сплачують податки (а більшість фірм з іноземних капіталом саме такі), і подальше погіршення цього питання лише відлякуватиме потенційних інвесторів.

Для українських виробників Угода про асоціацію між Україною та ЄС зробить торгівлю на європейському ринку простішою та дешевшою. очевидно, що ці переваги мають сенс лише для підприємств, які працюють легально. очікувати на значні іноземні інвестиції варто лише у випадку, коли зарубіжні компанії можуть вести бізнес, не вдаючись до використання тіньових схем. В умовах виживання підприємств за рахунок виведення частини бізнес-процесів у тінь, переваги Угоди можуть ще довго залишатись нереалізованими в Україні.

Для того, щоб нові можливості Угоди про асоціацію стали фактором розвитку економіки, українські підприємства мають працювати відкрито та не ризикувати використанням тіньових схем. Завдання уряду – забезпечити бізнесу таку можливість. За попередніми розрахунками Мі-некономрозвитку у першому кварталі 2015 р. рівень тіньової економіки порівняно з відповідним періодом 2014 р. збільшився на 5 п.п. – до 47 % від обсягу офіційного ВВП [118].

Відсутність реформ в умовах воєнного конфлікту на Сході України сприяє розвитку нових тіньових схем. Концентрація ресурсів у оборонно-промисловому секторі та зловживання менеджменту на цих підприємствах створили умови для збільшення обсягів розкрадання бюджетних коштів через державне оборонне замовлення. Ситуація ускладнюється тим, що інформація про діяльність державних підприємств недоступна для аналізу. Це дає тіньовій економіці в оборонно-промисловому комплексі сприятливе підґрунтя. Тіньова економіка набула широкого поширення і в зовнішній торгівлі. Традиційні елементи, пов'язані з контрабандою та маніпуляцією митною вартістю, зокрема, із складними митними процедурами, можливостями мінімізації оподаткування, та корупція, доповнились новими:

1. Окуповані території, де бізнесова діяльність не регулюється та не оподатковується за українським законодавством, фактично є «чорною дірою» для вітчизняної економіки. Корупція на пропускних пунктах між окупованими районами та підконтрольною владі території створили умови для формування нових тіньових схем.

2. Адміністративні обмеження на обмін іноземної валюти та запровадження оподаткування цих операцій сформували тіньові ринки обміну валюти. Банки створили паралельну систему обміну валюти за кур-сом, наближеним до ринкового.

3. Непослідовна кадрова політика в ДФС підтримала хабарництво на митниці та в податковій службі.

За даними експертів реального сектору економіки постачання на експорт продукції з окупованих територій набуло масового характеру. При цьому офіційно Україна часто зазначається як країна походження таких товарів. Географія такої контрабанди є дуже широкою, включаючи Європейський Союз.

Для отримання орієнтовних оцінок тіньових обсягів експортно-імпортних операцій між Україною та ЄС можна використати метод дзеркальної статистики, який дозволяє порівняти дані з різних джерел інформації щодо певного потоку товарів між країнами. У даному випадку використовується статистика Євросоюзу та Державної служби статистики України. На основі отриманої інформації з двох джерел та експортних розрахунків, дані експорту та імпорту можна співставити. Теоретично, для такого товарного потоку дані, отримані з різних джерел інформації, повинні бути однаковими. Але на практиці між ними є розбіжність, яка найчастіше пояснюється контрабандою або штучним заниженням чи завищенням цін.

Розбіжності між цифрами Держкомстату та Євростату щодо товарних потоків з України до ЄС є майже за всіма товарними групами. Експорт з України фруктів та овочів, мінералів, хімічної продукції, пластмас та резини, шкіри та лісу є меншим за офіційними показниками імпорту цих товарів до ЄС. Розбіжність складає від 10 до 200 відсотків [119]. За всіма наведеними групами товарів у 2015 р. спостерігається тенденція до збільшення нелегального експорту. Причиною цього можуть бути контрабанда та штучне заниження цін експорту. Українські експортери, як правило, занижують експортні ціни для того, щоб залишити частину своїх коштів за кордоном та зменшити доходи і, відповідно, мінімізувати податок на прибуток. Вимоги щодо обов'язкового продажу валюти мотивують підприємців до розміщення коштів за кордоном для того, щоб не втратити їх. Таким чином, експортери використовують подібні схеми для збереження своїх коштів та мінімізації оподаткування.

Як показує дзеркальна статистика з ЄС, заниження вартості імпорту має також великі масштаби при імпорті споживчої та інвестиційної продукції. Заниження вартості одягу та взуття становить від 50 до 80 відсотків від ціни продукції, придбаної у європейських компаній. На значні суми занижується вартість імпорту інвестиційної продукції, зокрема, машин та обладнання – на 40%, транспортних засобів – на 25-30% [119].

Заниження вартості інвестиційної продукції зумовлено тим, що підприємства намагаються мінімізувати податок на прибуток. Фактично, ця цифра є індикатором ефективності існуючої системи оподаткування, на-самперед податку на прибуток підприємств.

Наведені явища не є унікальними для України, вони спостерігаються і в країнах ЄС, проте їх масштаб є значно нижчим. Українські виробники повинні нести додаткові трансакційні витрати на обслуговування тіньових обладунків, що знижує їхню конкурентоспроможність порівняно з європейськими фірмами. Існуючий стан справ потрібно реально змінювати. Умови ведення бізнесу мають максимально сприяти його виходу з «тіні» та здійсненню зовнішньоторгівельних операцій у легальний спосіб, оскільки від суто формального їх переведення на європейські правила традиційними чиновницькими методами з українського зразка буде мало користі як держбюджету, так і економіці в цілому.

Практичне вирішення стартових завдань євроінтеграційної політики України і її фактичне входження в європейський інтеграційний простір

– набуття асоційованого членства в його політичній системі та офіційне приєднання до зони вільної торгівлі, яка є складовою економічного фундаменту ЄС, - потребують аналізу численних викликів, які протягом три-валого часу мають місце у інституційному реформуванні Євросоюзу.

Дане питання виходить за межі нашого дослідження і потребує окремого глибокого аналізу. однак, на деяких моментах цієї проблеми, пов'язаної з інтеграцією України до ЄС, ми зупинимось.

В євроінтеграційних процесах повинно бути усвідомлення того, що існують природні (об'єктивні) суперечності Євросоюзу, прогресивні структурні зміни і ті елементи, що вже відпрацювали свій ресурс відходять у минуле. У 2005 р. мала місце чи не найбільш суперечлива в історії ЄС подія – блокування Францією та Нідерландами євроконституційно-го процесу, який повинен був значно поглибити механізми політичної інтеграції, а це запорука більшої дієздатності економічної політики. У кінцевому рахунку ця проблема була вирішена (Лісабонський договір). У 2013 р. не було єдності серед держав ЄС щодо широко розрекламованого проекту фіскального федералізму, формування європейського казначейства, агентства із федерального боргу, посади Міністра фінансів ЄС. В умовах перманентної глобальної фінансової кризи це рішення видавалося незаперечним. У кінці 2015 р. суперечності сучасної Європи проявились у міграційній кризі, яка, по суті, не має з погляду реалій сьогодення позитивного вирішення. Євросоюз за своєю ментальністю не може відштовхнути людей, що потребують захисту, але як системно вирішити цю проблему на практиці, єдиної думки не має.

Відповідні суперечності, природно, не можуть не позначитись негативно на економічній динаміці, яка з особливою виразністю проявилась

в останні роки. Якщо в 2006-му і в 2007-му роках ВВП країн ЄС зростав, відповідно, на 3,1% і 3,0%, то у 2008-му – лише на 0,8%. У період світової фінансової кризи 2009-го р. – падіння на 4,1%. Надалі відбулась фактична стагнація економіки Євросоюзу: 2012 р. – мінус 0,3%, 2013р. – 0,0%, 2014р. – мінус 1,4%, 2015 рік - мінус 1,3%-1,4% [120].

У 2000 р. була прийнята Лісабонська стратегія (2001-2010 р.р.), якою було поставлено завдання зробити економіку ЄС найбільш конкурентоспроможною та динамічною. Реалізація цього проекту наразилась на серйозні труднощі, які несуть у собі не суто кон'юнктурні, а системно інституційні суперечності. Нинішні проблеми ЄС мають природну основу. Це проблеми розвитку, пошуку оптимальних рішень у одній із найскладніших дилем світової спільноти – співвідношення державної суверенності та інтеграційних елементів у об'єднавчому процесі. Нині дедалі більшою мірою стає зрозумілою системна вразливість перманентного поглиблення політичної інтеграції, перетворення Євросоюзу на наддержаву. Те саме можна сказати і про проблеми монетарної централізації, невдалі спроби бюджетного федералізму, які фактично знецінюють інструментарій економічної політики окремих держав.

Порушені питання мають безпосереднє відношення до формування євроінтеграційної стратегії України. Не існує узагальненої економіки Євросоюзу. Європейський економічний простір поєднує в собі близько десяти функціонуючих моделей, які у багатьох аспектах відрізняються одна від одної. Це англосаксонська, скандинавська, центральноєвропейська та інші системи економічного розвитку. Всі вони відображають ідентичну специфіку власних держав. Якщо у Великій Британії інвестиційний процес реалізується здебільшого за рахунок накопичувань фондового ринку, то в Німеччині – банківського кредитування. Тому важливим елементом інтеграції України до ЄС має бути не копіювання, а пошук оптимальних рішень у реалізації існуючих конкурентних переваг української економіки. Наприклад, проведення аграрних реформ забезпечить Україні одне з провідних місць у світі серед виробників сільгосппродукції. Фундаментальний принцип Євросоюзу – максимальне збереження національно-ідентичної специфіки кожної держави є одним із важливих досягнень цього міжнародного інтеграційного об'єднання.

ЄС на сьогодні залишається цивілізаційним вибором українсько-го народу, зовнішнім чинником національної безпеки, орієнтиром для побудови економічної системи та політичних інститутів, рушієм інституційних перетворень і донором для надання економічної допомоги. З огляду на це, євроінтеграційний курс для України є безальтернативним.

однак, інтеграція не в змозі замінити ефективну економічну політику, націлену на розвиток внутрішнього ринку, підвищення національної конкурентоспроможності та активізацію інвестиційно-інноваційної ді-

яльності, залучення довгострокових іноземних інвестицій та формування на ринкових засадах ефективних національних компаній. На шляху євроінтеграції Україну чекає багато труднощів, випробовувань, розчарувань, усвідомлення необхідності здорового національного егоїзму, а також позбавлення від ілюзій отримання вагомій зовнішньої допомоги та швидкого вирішення зовнішніми партнерами наших внутрішніх глибинних проблем. Економічна інтеграція може надати поштовх для економічних та соціальних перетворень, які сьогодні затребувані українським суспільством.

3.2 СВІТОВА КОН'ЮНКТУРА ТА ІНВЕСТИЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

Українська держава і суспільство здійснюють європейський цивілізаційний транзит. Зрозуміло, що результативне переформатування економіки і соціуму таких масштабів, реальне зростання параметрів якості життя населення неможливі без інвестицій. Однак започатковані соціально-економічні перетворення наразі не супроводжуються збільшенням обсягів капіталовкладень та іноземних інвестицій. Українськими вченими Я. В. Белінською, Я. А. Бережним, О. С. Власюком, В. П. Горбуліним, І. В. Усом, О. М. Шаровим констатоване різке погіршення інвестиційного клімату, зниження інвестиційно привабливості, відтік іноземних інвестицій, гальмування інноваційних процесів та їх деструктивний вплив на глобальну конкурентоспроможність і економічну безпеку національної економіки [121, с. 74-75].

Вплив зовнішньої кон'юнктури на інвестиційні процеси і безпеку національних економік, є предметом досліджень світових та європейських дослідників Г. Дж. Александера, Дж. Бейлі, Л. Дж. Гітмана, М. Д. Джонка, П. Самуельсона, І. Фішера, Д. Хікса, У. Шарпа, К. Шайовської, в Україні - О. М. Алімова, О. І. Амоші, В. Д. Базилевича, І. А. Бланка, М. П. Бутко, О. Д. Ва-силака, В. М. Гейця, Б. М. Данилишин, О. М. Іваницької, Д. А. Карамишева, М. Х.Корецького, М. І. Крупки, М. А. Латиніна, А. С. Лисецького, А. М. Мар-тиненка, І. Р. Михасюка, Ю. Є. Пашенка, А. А. Пересади, В. Л. Пілющенка, Л. М. Письмаченко, О. С. Поважного, С. Ф. Поважного, А. М. Федоришевої та інших [122, с.7].

Спираючись на попередні напрацювання вітчизняних та зарубіжних авторів варто було б висвітлити і дослідити такі невирішені питання, як систематизація впливу зовнішньої кон'юнктури на інвестиційну безпеку національної економіки, узагальнення проявів обмежувальних факторів, визначення пріоритетів антикризового інвестиційного управління Вирі-

шення цих завдань дозволить здійснити дослідження впливу світового господарського розвитку на інвестиційну складову подолання економічної кризи та ефективних методів протидії деградації економіки країни і побудови її інноваційно-інвестиційної моделі. У 2014-2015 рр. національна економіка скорочувалася внаслідок внутрішніх проблем, перш за все, нагромаджених у попередні роки дисбалансів та втрат ВВП від агресії РФ [123]. однак, поряд з ними дедалі помітнішими стають впливи факторів та обставин зовнішньоекономічної кон'юнктури, які вимагають адекватної державної інвестиційної та регуляторної політики.

Нинішній стан залучення інвестицій в Україну має виразний глобальний та регіональний контекст, який на думку представників світових фінансових організацій та експертного середовища потребує постійного і комплексного врахування антикризовим менеджментом держави [124].

Світовий досвід показує, що для стабільного економічного зростання країни річний обсяг інвестування за певний період часу повинен перебувати на рівні 19-25 % до ВВП, що є пороговим значенням інвестиційної безпеки країни [125, с. 74].

Визначення індикатора інвестиційної безпеки здійснюється дотриманням норми інвестування відносно ВВП (GDP):

$$I_{ib} = \frac{I(CI + FDI)}{GDP} \cdot 100 \geq 19 - 25\%$$

Де :

I_{ib} – рівень інвестиційної безпеки у відсотках; I – загальний обсяг реальних інвестицій в економіку країни за період, який розглядається у грошовому вимірі.

CI – внутрішні капіталовкладення за даними Держстату України; FDI – прямі іноземні інвестиції [122, с. 7].

Значення індикатора інвестиційної безпеки в національній економіці знижується і вже впало нижче мінімальної порогової межі (у 2012 р. - 20,8 %, у 2013 р. - 18,4 % [121, с. 74], у 2014 р. – 13,0 % [126, с. 286]), що свідчить про недостатній рівень інвестицій для забезпечення економічного розвитку на засадах технологічної модернізації промислового виробництва.

Нижче наведена інфо-графіка свідчить, що вже декілька років відбувається відтік капіталу з економіки країни, який вививає ресурс для інвестування, доступний підприємствам та економіці в цілому, і перетворився на один із головних факторів падіння капіталовкладень. В 2014-2015 рр. відбулося зменшення залучених ПІІ в Україну на 14,8 млрд. дол. США (з 58,2 млрд. дол. США станом на 31.12.2013 р. до 43,4 млрд. дол.

США станом на 31.12.2015 р.) [127]. Країну залишає валюта, якої й без того мало, а на додаток для купівлі цієї валюти підприємства використовують акумульовану гривню, яка після обміну на певну валюту вилучається з економічного кругообігу і робить свій внесок у падіння економіки. Але якщо раніше Україна мала дефіцит торговельного балансу, витрачаючи золотовалютні резерви і зв'язуючи гривневу масу купівлею валюти під імпорнтні операції, то зараз дефіциту немає. обсяг ПІІ у розрахунок на одного жителя в Україні, який впродовж 2010-2014 рр. коливався в діапазоні 900-1328 дол. США [127]), залишається найменшим серед країн Європи і СНД, зокрема в Чехії цей показник перевищує 7 тис. дол. США, Болгарії – 6 тис. дол. США, Казахстані – 3 тис. дол. США [128].

ІНФОГРАФІКА

ЧИСТИЙ ПРИТІК ІНВЕСТИЦІЙ (ЗАЛУЧЕННЯ МІНУС ПОГАШЕННЯ)

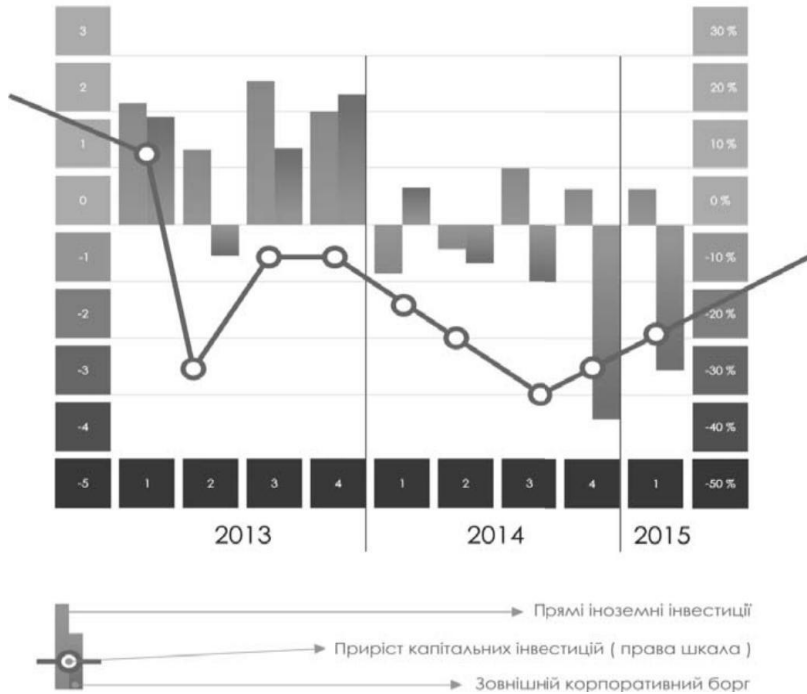

Рис. 3.1. Чистий притік інвестицій

У 2014 р. українські банки зменшили залишки зовнішніх заборгованостей на 16,9 %, виплативши тіла боргу на 3,8 млрд. дол. США. Не фінансові компанії погасили 17,5% зовнішньої заборгованості, виплативши

13,4 млрд. дол. США [129]. Якщо тренд збережеться, донори та інвестори можуть виймати ці масштабні кошти з української економіки ще при-наймні 1-2 роки, що зберігає ризик для розвитку економіки.

Суттєвий і неоднозначний вплив справляє валютна нестабільність. Хвиля зростання вартості долара США, яка почалася в останньому кварталі 2015 р. становить суттєвий фактор цінової конкурентоспроможності продукції на глобальному ринку.

З одного боку, у 2014-2015 рр. гривня - національна валюта України, знецінилася щодо долара США майже втричі [129], що певним чином сприяє конкурентно спроможності українських товарів на зовнішніх ринках. З іншого боку, в цей період вартість долара США щодо кошика вільноконвертованих валют світу зросла на 25 %. Це призвело до знецінення відносно нього грошових одиниць багатьох країн, зокрема й основних торговельних партнерів України. У цей період динаміка курсів їхніх валют щодо долара була такою: євро втратив 20 % вартості, російський рубль – майже 49 %, польський злотий -22 %, турецька ліра – 26 %, угорський форінт – 23 %, білоруський рубль – 45 %, казахський тенге - майже 45 %, китайський юань - понад 3 %, єгипетський фунт -13 %, індійська рупія– 6 % [130].

Вище вказані курсові падіння суперечливо позначаються на вартісних показниках українського експорту. Наприклад, його обсяг до країн ЄС у жовтні 2015 р. становив 1,25 млрд. дол. США і зменшився у порівнянні з відповідним періодом 2014 р. – 1,3 млрд. дол. США [6]. Але, водночас, впав і курс євро до долара (з 1.36 до 1.12), що в свою чергу, призвело до зростання обсягів українського експорту до ЄС, оціненого в євро, з 1,0 млрд. в 2014 р. до 1,1 млрд. в 2015 р. [127]. За такої ситуації коректний перехід у підрахунках на євро або фізичні обсяги дав би можливість зняти проблему так би мовити «віртуального обвалу» експорту, зберегти цінову конкурентоспроможність української продукції на зовнішніх ринках.

У дусі усталених підходів аналітиків до позиціонування на світовому ринку, Україна могла б розраховувати на інвестиційне стимулювання галузей, які виробляють сировинні матеріали на експорт. Йдеться, в першу чергу, про продукцію сільського господарства, а також про залізну руду, чорні метали тощо.

однак глобальна тенденція до зниження цін на сировинні товари зберігає свій вплив. Зокрема, за даними МВФ у 2016 р. здешевлення зернових на експорт може становити 6 %, залізної руди 20 % [130], яке в умовах України, за визнанням Міністра фінансів України Н. Ярецько, все важче компенсувати знеціненням національної валюти і загрожує фінансовому результату таких галузей як АПК, гірнично-металургічний комплекс і металургія [131].

ІНФОГРАФІКА

СИРОВИННА ТОРГІВЛЯ

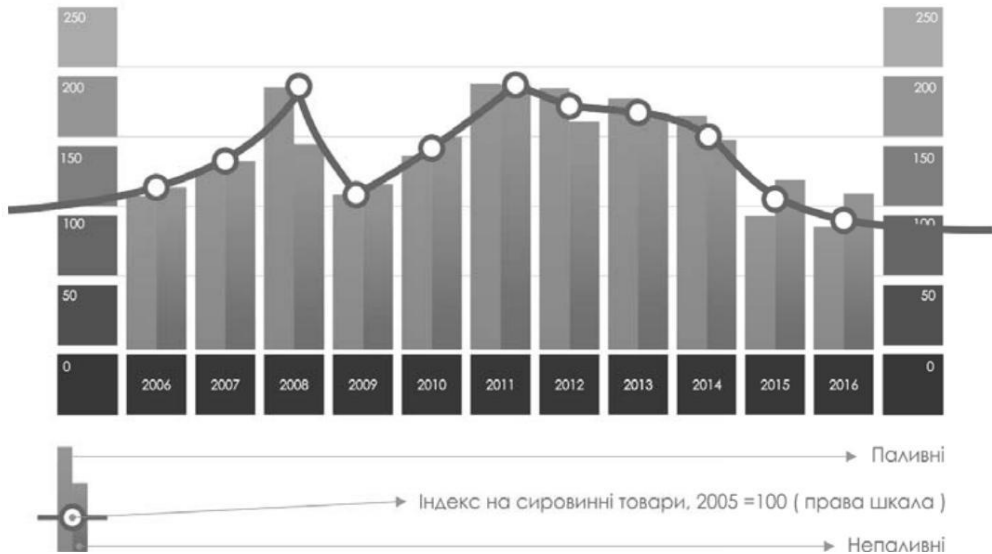

Рис. 3.2. Сировинна торгівля

Низькі ціни на сировинні товари у світі створюють значні проблеми для розвитку більшості економік, що розвиваються, у тому числі украї́нської. За таких умов ані глобальна торгівля, ані обсяги залучення ін-вестицій не зростатимуть. Розвивати сировинний бізнес, коли в усьому світі заморожуються проекти розробки нових родовищ та зупиняються нафтові свердловини, - небачена розкіш для інвесторів.

Українська економіка могла б очікувати на зростання інвестицій, якби глобальні економіки (чи принаймні країн-сусідів) стрімко розвивалися, та зростали обсяги міжнародної торгівлі. Представлена нижче інфографіка свідчить, що на даному етапі глобальна торгівля досягла певної точки насичення. А коли ринки стагнують чи скорочуються, зменшується можливість інвестицій у виробництва, орієнтовані на них.

Досягнення глобальною торгівлею точки насичення та прояви стагнації ринків зменшують зацікавленість ділових кіл інвестувати у нові, орієнтовані на експорт ризиковані виробництва.

У економіках розвинутих країн загострилася проблема працевлаштування. Теоретично можна було б сподіватися на інвестиції, якби в світі розвивалися нові галузі, а старі, неекологічні та трудомісткі занепадали б і мігрували в країни третього світу. Але оскільки безробіття у

країнах єврозони становить 11,0 %, у ЄС в цілому -9,5 % [132], то сьогодні перед ними стоїть питання, як працевлаштувати своє населення, а не куди перенести надлишок технологій.

ІНФОГРАФІКА

ОКРЕМІ ПОКАЗНИКИ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ
ТОП - 20 ЕКОНОМІК СВІТУ

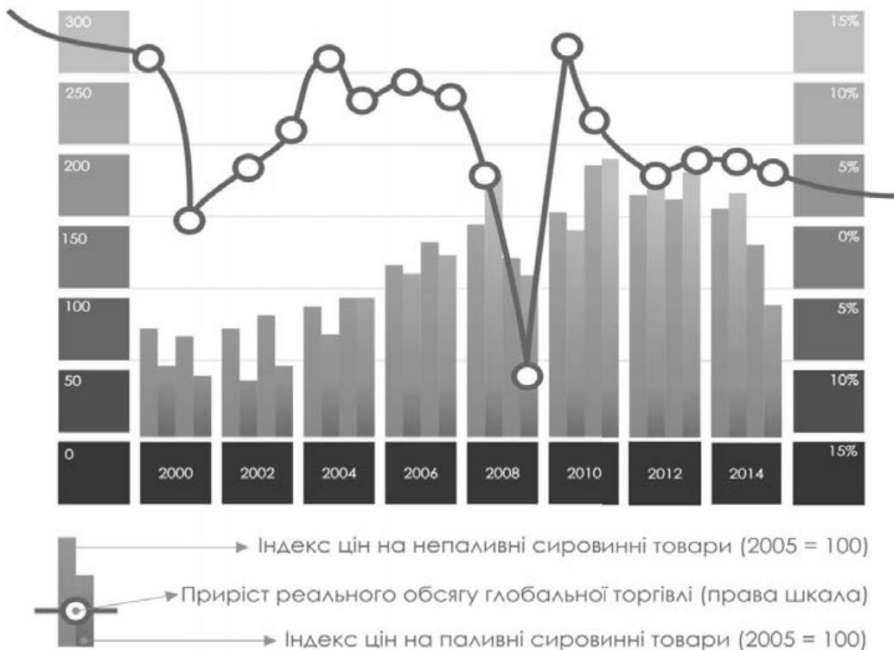

Рис. 3.3. окремі показники платіжного балансу Топ-20 економік світу

Глобальна економіка на сьогодні перебуває в дуже несприятливій для залучення іноземних інвестицій фазі циклу. Завдяки технологічним нововведенням, які збільшують продуктивність праці, економіки розвиваються із мінімальною кількістю додатково зайнятих людей.

Зокрема у 2009-2014-й реальний ВВП Китаю зріс на 51 %, зайнятість - лише на 2 % [133]. У Німеччині приріст економіки становив 10%, а зайнятості - лише 5 % [133]. Технологічне переозброєння створює в по-тужних країнах надлишок робочої сили й нівелює необхідність інвестувати в країни, які розвиваються.

Низку критичних обмежень для залучення інвестицій в національну економіку генерують регіональні фактори.

Транснаціональні корпорації (ТНК), розміщують виробництва у одній із країн кожного регіону (наприклад, Східної Європи), з відповідним рівнем розвитку і значним внутрішнім ринком. Країни-сусіди мають вищий ступінь розвитку (Польща, Словаччина, Угорщина тощо), помітно більші обсяги внутрішнього ринку (Росія, Туреччина тощо). Усі виробництва традиційних галузей, які могли бути розміщеними в регіоні транснаціональними корпораціями, уже працюють, виробляють продукцію і задовольняють потреби країн регіону, в тому числі України. Перемістити їх за нинішніх умов в українську економіку ніхто не збирається, будувати нові в умовах недостатньо розвинутого внутрішнього ринку та задоволеності його потреб існуючими виробництвами недоцільно. У цьому контексті конкуренція за інвестиції та підприємства ТНК з боку країн регіону Центральної та Південно-Східної Європи робить перспективи віднайдення іноземних інвестицій в регіональному середовищі примарними.

Разом з тим, існують й позитивні тенденції. Спрямовані на підтримку макроекономічної рівноваги економічної системи та структурні секторальні реформи програми фінансової підтримки здійснювані США, Японією, країнами ЄС, G-7 та G-20 є фундаментальним підґрунтям для підтримки інвестиційної привабливості держави і економіки [134, с.118].

У економіці та зовнішньоекономічній діяльності продовжує проявлятися роль нових пріоритетних галузей як експортерів та об'єктів інвестування. Рельєфне зростання демонструють ІТ-сектор, економічні та технологічні заходи по скороченню споживання енергоносіїв, посилення компенсуючої ролі АЕС та ГАЕС у виробництві електроенергії. У сенсі нашого дослідження важливим є розвиток АПК. Якщо у 2007 р., перед світовою економічною кризою, частка сільського господарства у ВВП України становила лише 6,6 %, а обробної промисловості — 19,9 %, то у 2015 р. відповідно 13,3 % та 11,4 % [142].

Як буде показано нижче, обсяг створеної в АПК валової доданої вартості мінімум удвічі перевищує її обсяг у решті галузей обробної промисловості і є значно більшим, ніж виробництво в них та добувному секторі разом узятих. Відбувалася зміна питомої ваги основних галузей української економіки в експорті. Якщо у 2008-2015 рр. вивезення продовольчих товарів з України зросло у 1,8 рази - з 7,36 млрд. євро (або 16,2 % загального обсягу) до 13,24 млрд. євро (або 38,5 %), то поставки продукції чорної металургії за той самий час зменшилися у 2,2 рази - з 18,0 млрд. євро (39,6 %) до 8,1 млрд. євро (23,6 %), а продукції машинобудування - в 1,7 рази - з 7,4 млрд. євро (16,3 %) до 4,3 млрд. євро (12,5 %) [127].

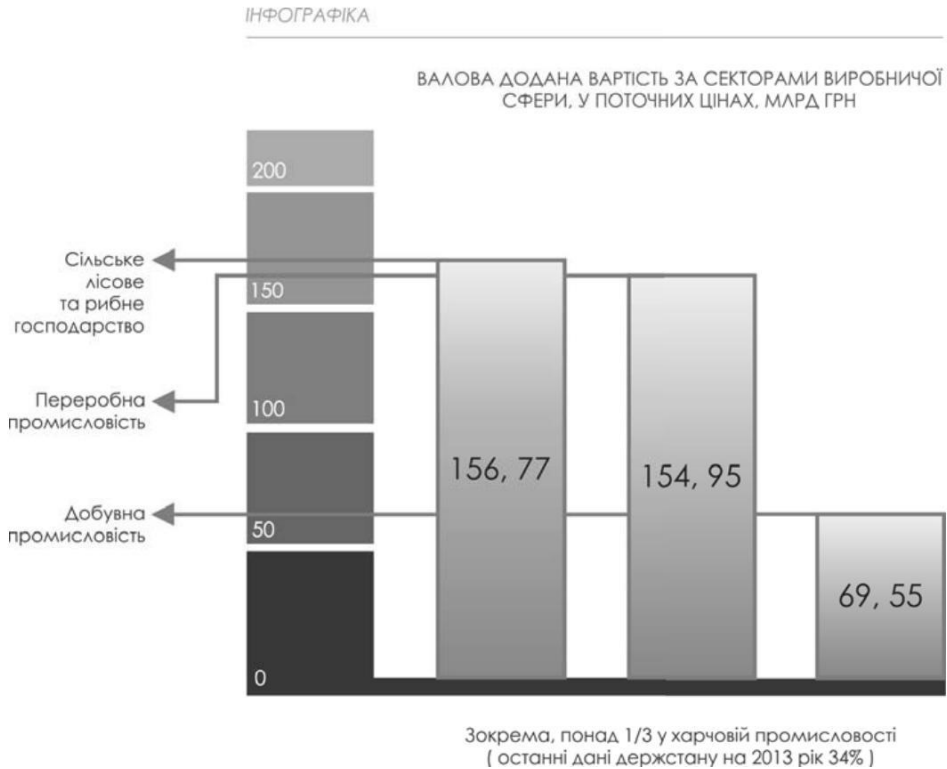

Рис. 3.4. Валова додана вартість за секторами виробничої сфери

Здійснюються пілотні інвестиційні проекти, які за сприятливих умов можуть стати плацдармами нового етапу реального інвестування. Компанії «Фуджікура» (Японія, електротехніка), «Джон Дір» (США, машинобудування), «Каргіл», «Монсанто», «Суффле-Груп» (США, Франція, агропромислове виробництво) увійшли в стадію контрактації та практичної реалізації інвестиційних проектів загальною заявленою сумою не менше 250 млн доларів, а Фонд Дж.Сороса придбав значний пакет акцій у провідної української ІТ-компанії «Циклум» [144].

Під впливом зовнішньої кон'юнктури і внутрішніх факторів розвитку, потреб вирішення актуальних завдань трансформації економіки відбувається переоцінка системи державного інвестиційного менеджменту. Стратегічними документами розвитку України та її регіонів, де кларується формування інноваційно орієнтованої економіки. Для цього сформовано інвестиційну та інноваційну системи, які включають, зокрема, законодавчі, інституційні та інструментальні складові.

однак кожна із цих систем на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях все ще є недостатньо збалансованою за інституція-

ми, інструментами і механізмами стимулювання інвестицій та інновацій. В інструментах стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності акцент за інерцією робиться на прямій фінансовій підтримці за рахунок бюджетів різних рівнів, що в умовах дефіцитності бюджетів може ускладнювати реалізацію інвестиційних та інноваційних зрушень. Загалом усі ці системи поки що не створюють цілісної інноваційно-орієнтованої моделі розвитку економіки.

У підсумку основні фактори зовнішньої світогосподарської кон'юнктури створюють для національної економіки низку критичних обмежень у сфері сировинного експорту і торгівлі, стабільності валют, аутсорсингу технологій та виробничих потужностей.

обсяги зовнішньої торгівлі найбільших економік світу, а також прямих іноземних інвестицій стагнують. З огляду на це, чекати на масштабні грошові вливання та масове відкриття нових, орієнтованих на експорт виробництв в Україні, яка перебуває у вирі жорсткої військово-політичної та економічної кризи поки що не доводиться. Водночас національна економіка переживає руйнування виробничого потенціалу, деградацію старої економічної моделі, відтік інвестицій та капіталу.

За цієї ситуації слід припинити збереження малоперспективної моделі міжнародної спеціалізації України як виробника і експортера сировинної та низькотехнологічної продукції, що веде до посилення ризиків залежності національної економіки від коливань зовнішньоекономічної кон'юнктури та економічної політики торговельних партнерів. Вважаємо за необхідне:

- Δ Спрямувати акумульований всередині країни інвестиційний та технологічний ресурс на створення економічних платформ (індустріальних та наукових парків, технопарків, стартапів та бізнес-інкубаторів, центрів трансферу технологій, тощо), на базі яких могли б сформуватися галузі V-VI укладів економіки.
- Δ На даному етапі зробити ставку на енергійне нарощування обсягів виробництва нескладної продукції та послуг, реальну ефективну зайнятість і збільшення як державного, так і приватного попиту у разі за рахунок порівняно простих галузей, на результати праці яких є запит на світовому ринку й реальні для українського бізнесу.
- Δ Враховувати, що принаймні певний період найпрестижніші та найбільш високотехнологічні галузі можуть розвиватися лише у формі кооперації чи виконання підрядних робіт для замовників із розвинутих країн.

У реалізації відповідальної державної політики антикризового інвестиційного менеджменту вважаємо пріоритетним та безальтернативним:

- Δ Усунення розриву між реальними показниками економічного розвитку та завищеними очікуваннями суспільства, щодо рівня доходів та параметрів якості життя.
- Δ Різке збільшення темпів і результативності реформ інвестиційно-інноваційного середовища, що може привернути увагу глобальних та регіональних інвесторів. Як варіант, забезпечення стабільних правил гри, посилення державних гарантій та спрощення митних і податкових процедур, ухвалення Інвестиційного Кодексу.
- Δ Забезпечення нової, більш високої якості держави як регулятора зовнішньоекономічної та інвестиційної сфери. З урахуванням військової агресії тільки наочна перевага ефективних і прозорих інститутів, ультранизьке податкове навантаження та інші внутрішні фактори зможуть привернути увагу інвесторів-нерезидентів.
- Δ Цілеспрямоване і покрокове повернення до задовільних порогових значень інвестиційної та інноваційної безпеки, фінансування науково-технічних розробок, перш за все у пріоритетних галузях і сферах інвестування та експорту із всебічним урахуванням факторів зовнішньої кон'юнктури.

З огляду на вищезазначене вважаємо, що фактична переорієнтація української економіки, уваги іноземних інвесторів, та й вітчизняних підприємців, насамперед на АПК, енергозбереження чи ІТ-технології є закономірною, логічною і такою, що в середньостроковій перспективі може дати оптимальний ефект для країни загалом.

3.3 РОЛЬ ЄВРОРЕГІОНІВ В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ УКРАЇНИ

Після розширення ЄС на схід у 2004–2015 роках для України відкрилися нові можливості як для поглиблення і розширення регіонального розвитку, так і нових форм транскордонного співробітництва. останнє сьогодні спрямоване на вирішення багатьох проблем України та її регіонів – соціальних, економічних, екологічних, а також на забезпечення конкурентоспроможності держави в європейських і світових співтовариствах, особливо після того, як вона стала членом СОТ (2008 р.) та оголосила бажання підписати Угоду про асоційоване членство в ЄС (2012 р., у листопаді 2013 р. цей процес було призупинено і тільки 21 березня 2014 р. підписано політичну частину, а 27 червня 2014 р. й економічну частину. Угода вступає в дію з 1 січня 2016 р.).

Міжнародна співпраця позитивно впливає на розвиток регіонів, які беруть у ній участь, створює умови для прискореного зростання добро-

буту населення, орієнтує політику держав на вирівнювання рівня життя між найбільш багатими та бідними регіонами. З метою запобігання негативного впливу процесів глобалізації Рада Європи рекомендує всім державам-членам ЄС визнати та ефективно використовувати зростаючу роль регіонів у вирішенні соціально-економічних проблем розвитку держави. Політика регіоналізації спрямовується на розширення повноважень регіонів, надання їм необхідних механізмів, засобів стимулювання економічного розвитку та партнерства з іншими територіями, прискорену адаптацію до нових соціально-економічних умов, що сформувалися внаслідок глобалізації.

Політика регіонального розвитку в загальному стосується функції, ролі та місця конкретного регіону в структурі господарства країни, напрямів його спеціалізації та програм їхнього економічного розвитку. Мета регіональної політики пов'язана з раціоналізацією процесу економічного зростання та суспільного розвитку, а також виробництвом та розподілом з територіального погляду [153].

Політика регіонального розвитку реалізовується шляхом упродовження регіонального стратегічного планування й поширення практики двостороннього узгодження діяльності центральних та місцевих органів влади. Наразі розроблена Стратегія регіонального розвитку України на період до 2020 р.

Стратегічними завданнями державної політики регіонального розвитку України до 2020 р.:

- підвищення конкурентоспроможності регіонів;
- територіальна соціально-економічна інтеграція;
- ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку. Поряд з цим підвищення конкурентоспроможності регіонів потре-

бує структурної диверсифікації економічної бази регіонів на новій технологічній основі, збільшення обсягу інвестицій у пріоритетні сфери економіки, запровадження ефективних важелів підтримки малого та середнього підприємництва, сприяння створенню і впровадженню інновацій, розбудові й модернізації інфраструктури, сприяння розвитку людських ресурсів.

Найбільш ефективно ці проблеми вирішуються у процесі транскордонного співробітництва, яке є специфічною сферою зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності на регіональному рівні. Це дає підстави стверджувати, що основні принципи транскордонного співробітництва витікають із загальних принципів регіональної політики, зокрема [154]: законодавчого забезпечення прав і повноважень суб'єктів регіональної політики і транскордонного співробітництва; поєднання державних, регіональних та місцевих інтересів; пріоритетів загальнонаціональних та

регіональних інтересів, інноваційного, ресурсо-економічного підходу; об'єктивності та збалансованості критеріїв соціальної справедливості й загальнодержавної ефективності; партнерства між органами влади різних рівнів у процесі регіональної політики і транскордонного співробітництва.

Геополітичні зміни в Європі після виходу Євросоюзу на кордони України у 2004–2007 рр. обумовили необхідність більш чіткої структуризації принципів транскордонного співробітництва з урахуванням специфічних особливостей нормативно-правової бази ЄС. Тому в Державній стратегії регіонального розвитку до 2020 року передбачено, що сучасна регіональна політика (у тому числі транскордонне співробітництво як важлива складова регіонального розвитку) базується на принципах, які ефективно використовуються в країнах ЄС (програмування, концентрації, синхронізації дій, поляризованого розвитку, додатковості, субсидіарності, збалансованого розвитку, партнерства та єдності дій) [155].

Стратегічною метою розвитку транскордонного співробітництва України з європейськими державами є перетворення цієї форми співпраці в додатковий ефективний канал майбутньої інтеграції до ЄС.

У транскордонному співробітництві країн ЄС важливим є застосування принципів субсидювання і партнерства одночасно на європейському, національному, регіональному та місцевому рівнях. Тобто загальними принципами регіональної політики транскордонного співробітництва стають загальні принципи регіональної політики ЄС, до яких Україна має поетапно адаптуватися [156].

Європейська спільнота веде мову про доцільність розробки самостійної регіональної політики розвитку транскордонного співробітництва (РП ТКС) у двох вимірах [30]: як політику держави щодо його розвитку та власної політики прикордонних регіонів. основним об'єктом РП ТКС держави є сприяння формуванню єврорегіонів як організаційної платформи транскордонного співробітництва та забезпечення їх нормативною і методичною базою. основним об'єктом РП ТКС прикордонних областей є розробка спільної стратегії просторового розвитку транскордонного регіону, до якого входить дана область. основні засоби реалізації РП ТКС – державні та регіональні програми розвитку ТКС та їх фінансове забезпечення, у тому числі за участю міжнародних фінансових структур.

Усі названі проблеми та специфіка регіональної політики ЄС знайшли відображення у діяльності єврорегіонів. Тому наступним об'єктом політики транскордонного співробітництва є єврорегіони. У багатьох країнах Європи у зв'язку з цим периметри їх кордонів повністю охоплені єврорегіонами. Як свідчить багаторічний досвід Західної Європи, прикордонне співробітництво надає його учасникам значні переваги і допомагає у розвитку прикордонних регіонів. Створення відповідних струк-

тур – складна, довготривала справа, що потребує як організаційних, так і фінансових зусиль.

В Україні наразі функціонує 10 єврорегіонів, в яких беруть участь 15 областей, тобто більше половини (Додаток, рис. 1). Розвиток єврорегіонів – одне з найважливіших питань політики транскордонного співробітництва.

У формуванні політики транскордонного співробітництва Україні потрібно активно використати досвід наведених держав і стимулювати процес формування єврорегіонів по всьому периметру державного кордону. Цей процес доречно починати з інформування громад у цілому щодо механізмів транскордонного співробітництва і можливостей, які воно відкриває [157].

Єврорегіони – це одна з організаційних форм транскордонних від-носин, де у межах своєї компетенції та за згодою центральних державних органів – на базі спеціальних розширених повноважень на міжнародне співробітництво – місцеві органи влади прикордонних областей мають можливість розробляти спеціальні комплексні програми економічної, культурної та гуманітарної взаємодії, реалізувати конкретні транскор-донні економічні проекти, вирішувати проблеми зайнятості, інфра-структури, екології. Єврорегіони можуть створюватися як юридична або неюридична особа, мають свою організаційну структуру та визначені джерела фінансування [158].

Із 2002 р. в Україні розпочала діяльність Міжвідомча комісія з питань розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів. Завдання координації покладено на Міністерство економіки та з питань європей-ської інтеграції. Функціонування єврорегіонів як форми транскордонно-го співробітництва характеризується наступними особливостями [159]:

- створення єврорегіону не призводить до виникнення нового ад-міністративно-територіального утворення зі статусом юридич-ної особи;
- правове регулювання на території кожного з членів єврорегіону здійснюється відповідно до чинного законодавства держави, до складу якої він входить;
- організаційна структура єврорегіону виконує координаційні функції і не має владних повноважень, а також не може підміню-вати органи влади, що діють на території кожного з його членів;
- у політичному сенсі єврорегіони не діють супроти національних інтересів держави і не є наднаціональним утворенням;
- у своїй діяльності єврорегіони не підмінюють зовнішньополітич-ні функції держав, прикордонні території яких є їх членами;
- необхідною умовою ефективного функціонування єврорегіонів є наявність чітко визначених спільних інтересів їх членів, зокрема щодо розв'язання таких проблем:

- ✓ зміцнення взаємної довіри та безпеки;
- ✓ вироблення спільної стратегії охорони довкілля, використання спільних водних ресурсів, просторового розвитку транскордонного регіону;
- ✓ спільного використання енергетичних ресурсів;
- ✓ узгодження розвитку прикордонної інфраструктури;
- ✓ розвитку спільної підприємницької та інформаційної інфра-структури;
- ✓ ефективного використання людських ресурсів шляхом взаємно-го визнання їх професійної кваліфікації, створення єдиного рин-ку праці;
- ✓ підтримки спільних місцевих ініціатив органів місцевого само-врядування, громадських організацій.

На сучасному етапі в Європі налічується до 200 єврорегіонів, однак окремі з них лише задекларували своє створення. Наводимо дані щодо функціонування єврорегіонів, які певною мірою проявили свою актив-ність і для реалізації спільних проектів скористалися фінансовою до-помогою ЄС або подали заявки на це. Більшість єврорегіонів створена в 90-х роках минулого століття і в перші роки XXI століття активно продо-вжується їх формування (рис. 3.5) [160].

Зазначене можна пояснити наступним.

По-перше, минулий період виявив позитивні та негативні аспекти функціонування єврорегіонів та дав підстави зробити висновки щодо подальшого їх розвитку. Ефективна діяльність цих утворень спостеріга-лася лише за наявності спільних проблем, для вирішення яких доцільно було об'єднувати зусилля.

По-друге, для більшості країн співпраця між територіальними ор-ганами влади – новий вид міжнародних відносин. У перші роки, можна сказати, проходив етап становлення цього виду діяльності, формувався і відпрацьовувався організаційно-фінансовий та інформаційний механізм забезпечення транскордонної співпраці, відбувалася її інституціоналіза-ція, кадрове забезпечення.

По-третє, удосконалювалася законодавча та нормативно-методич-на база щодо транскордонної співпраці на європейському та національ-ному рівнях, а також механізми фінансової допомоги такої співпраці з боку ЄС, яка передусім надавалася проектам, котрі, у тому числі, реалізу-вали стратегічні напрями розвитку транскордонного регіону. Це зумови-ло необхідність мати спільну концепцію розвитку суміжних територій – транскордонного регіону, яка б базувалась на відповідних регіональних стратегіях розвитку, урахувала загальноєвропейські та національні пріоритети.

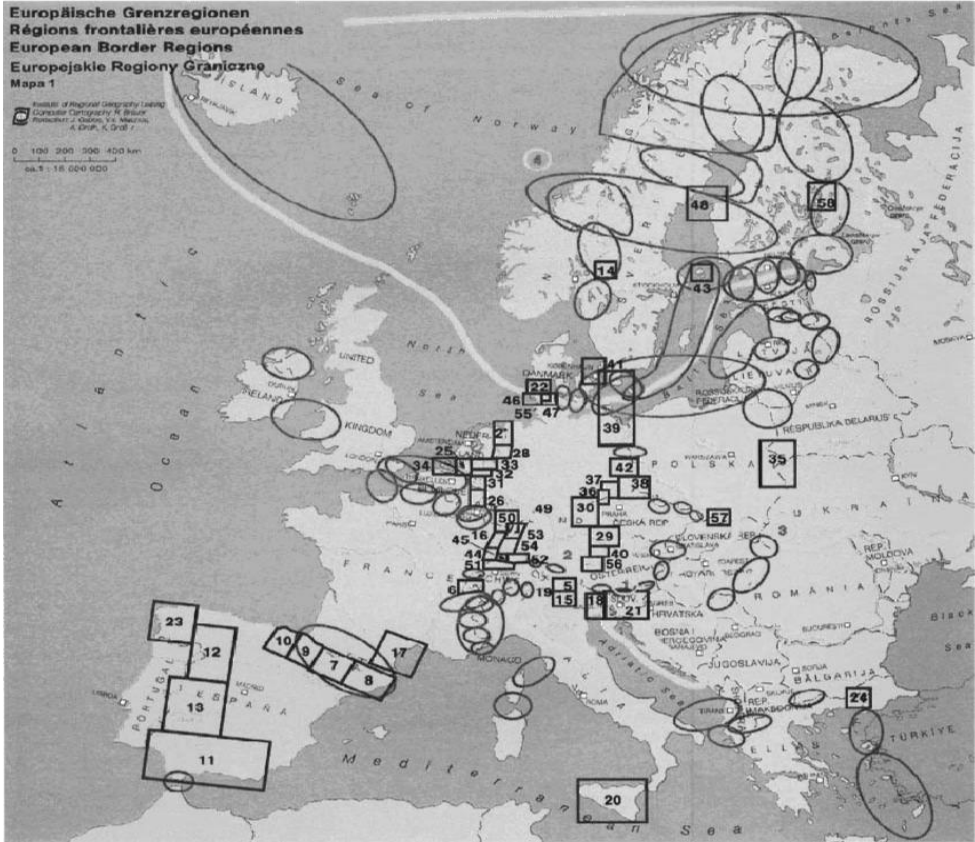

Рис. 3.5. Розміщення єврорегіонів в Європі [96]:

- – Міжнародні організації прикордонних і транскордонних регіонів (членів ТЕПР);
- – прикордонні і транскордонні регіони-члени ТЕПР;
- – прикордонні і транскордонні регіони – не члени ТЕПР

По-четверте, єврорегіони відігравали важливу роль своєрідних по-лігонів для розроблення механізмів та інструментів інтеграційних про-цесів. Досвід створення внутрішніх єврорегіонів між країнами – членами ЄС перенесений на зовнішні кордони Співтовариства, далі – на кордони країн Центральної та Східної Європи, з країнами – майбутніми членами ЄС та західними кордонами СНД. Можна очікувати розповсюдження цього досвіду далі на Схід – у країни СНД, на їх інші кордони [161].

Для аналізу діяльності і виявлення специфічних особливостей роз-глянемо три групи єврорегіонів:

Перша – єврорегіони всередині ЄС. До цієї групи відносяться євро-регіони, які створені на внутрішніх кордонах країн-членів ЄС. Це най-перші регіони з великим досвідом роботи – Єврегіо, Маас-Рейн тощо.

Їх членами цих є територіальні органи влади і різноманітні громадські організації. В середині країн-членів ЄС рівень компетенції територіальних органів влади по два боки кордону дуже наближений, існують подібні умови проживання населення, є спільна законодавча база й можливості її розвитку. Фінансова допомога для реалізації спільних програм та проектів у цих утвореннях здійснювалася програмами INTERREG / INTERREG.

Друга – євро регіони між країнами-членами ЄС і їх сусідами – не членами. Цю групу формують регіони, створені на зовнішніх кордонах ЄС – на кордоні Німеччини та Польщі і Чехії, Австрії та Угорщини, а також Словаччини, Фінляндії та Росії тощо. Для неї вже характерні різний рівень компетенції територіальних органів влади, економічного розвитку, життя населення, відсутність спільної законодавчої бази. Фінансова допомога забезпечувалася програми INTERREG / PHARE CBC та INTERREG / TACIS CBC [162].

Третя – євро регіони між постсоціалістичними державами, до яких належать регіони, створені країнами Східної Європи – на кордонах між Польщею та Чехією і Словаччиною, Україною та Білорусією, Угорщиною та Україною тощо. Хоча рівень економічного розвитку та життя населення тут дуже схожий, однак характерною особливістю цієї групи європейців є низький рівень компетенції регіональних та місцевих органів влади, недостатній для самостійного без втручання держави вирішення багатьох питань. Фінансова допомога забезпечувалася за програмами PHARE CBC / PHARE CBC та PHARE CBC / TACIS CBC.

Україна включилася у процес створення євро регіонів на початку 1993 р. і наразі бере участь у діяльності десяти євро регіонів – «Буг», «Верхній Прут», «Дніпро», «Карпатський», «Нижній Дунай», «Слобжанщина», «Ярославна», «Чорноморський євро регіон», «Донбас» та «Дніс-тер». Територія України, що входить до складу євро регіонів, охоплює Автономну Республіку Крим, 15 областей, 283 райони, 107 міст обласного значення та місто Севастополь, в яких проживає близько 26,5 млн чол., або 58 % населення країни [163].

Міжнародну асоціацію «Карпатський євро регіон» створено 14 лютого 1993 р. підписанням у м. Дебрецені (Угорщина) міністрами закордонних справ України, Польщі та Угорщини Декларації про співробітництво населення, яке проживає в Карпатському регіоні. Документ зафіксував підтримку урядами цих країн бажання органів самоврядування і місцевої адміністрації в регіоні Карпатських гір і річки Тиса створити «Карпатський євро регіон» як структуру для довгострокового співробітництва між його учасниками. До його складу ввійшли прикордонні адміністративні одиниці п'яти держав – Польщі, Словаччини, Угорщини, України та Румунії. На час заснування євро регіон охоплював територію 53 тис.

200 км² із населенням 5 млн чол. Наразі ці показники збільшилися відпо-відно до 161 тис. 279 км² і 16 млн (табл. 3.2).

Сьогодні територія Карпатського єврорегіону становить 161 279 тис. км², з них на Польщу припадає 11,5 %, Словаччину – 6,4, на Румунію – 27,2, Угорщину – 18,4 і, Україну – 36,4 % усієї площі.

основними правовими актами, які регулюють функціонування Карпатського єврорегіону, є Угода і Статут. За цими документами асо-ціація «Карпатський єврорегіон» не є наднаціональним чи наддержав-ним об'єднанням, а основою для сприяння міжрегіональному тран-скордонному співробітництву. Згідно зі Статутом, метою Карпатського єврорегіону є організація та координація спільної діяльності, сприяння економічному, науковому, екологічному, культурному, спортивному та освітньому співробітництву, а також підтримка окремих проектів щодо розвитку інфраструктури прикордонних регіонів, контактів і співробіт-ництва міжнародних організацій.

Таблиця 3.2

Зведені дані по адміністративно-територіальних одиницях, /що входять до «Карпатського єврорегіону» [164]

Адміністративно-територіальна одиниця	Територія, тис. км ²	Населення, тис.	Щільність населення, чол. / км ²
Україна	56,6	6 429,9	113
Закарпатська область	12,8	1289	101
Львівська область	21,8	2751	125
Івано-Франківська область	13,9	1466	105
Чернівецька область	8,1	935,4	115
Румунія	42,3	3 333,0	78
Округ Ботошань	5,0	471	95,6
Округ Бігор	7,5	628	83,7
Округ Марамуреш	6,3	535	84,9
Округ Сату-Маре	4,4	394	89,5
Округ Сучава	8,6	736	82,5
Округ Селаж	3,8	243	63,0
Округ Харгіта	6,7	326	49,0
Польща	17,9	2 127,8	119
Підкарпатське воєводство	17,9	2 127,8	119
Угорщина	28,6	2 616,0	90
Саболч-Сатмар-Берег	5,9	572	96,9

Адміністративно-територіальна одиниця	Територія, тис. км ²	Населення, тис.	Щільність населення, чол. / км ²
Яс-Надькун-Солнок	5,6	419	74,8
Боршод-Абауй-Земплен	7,2	742	103,0
Гайду-Бігар	6,2	549	88,5
Гевеш	3,6	327	90,8
Словаччина	15,7	1 554,3	107
Край Прешов	8,9	773,1	85,9
Край Кошіце	6,8	758,4	111,5

Цілями Карпатського єврорегіону визначені наступні:

- сприяння співробітництву в економічній, соціальній, науковій, екологічній, освітній, культурній галузях та в спорті;
- лоббіювання та втілення транскордонних проєктів, співробітництво з національними інституціями та організаціями [165].

основне завдання єврорегіону полягає у підвищенні рівня життя населення його території, збереженні миру, сприянні добросусідським відносинам по дві сторони кордонів, зменшенні ефекту ізоляції на кор-донах, забезпеченні прозорості кордонів. Він має власний бюджет, який включає кошти регіональних та місцевих органів влади, а також закор-донних спонсорів, зокрема Фонду братів Рокфелерів, Інституту досліджень «Схід – Захід», Карпатського фонду розвитку.

До активу єврорегіону слід віднести певні досягнення в політичній, економічній, екологічній, освітньо-культурній та гуманітарній сферах.

Політична сфера: регулярні зустрічі-консультації представників місцевих органів влади з іншими інституціями регіонального співробітництва, у тому числі міжнародними (єврорегіони «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут», «Маас-Рейн», Комітет Регіонів ЄС, Комітет Економіки Єв-ропи оОН тощо); вступ до Асоціації Європейських Прикордонних Регіонів; підтримка проєктів із захисту прав національних меншин.

Економічна сфера: розширення мережі прикордонних переходів із сусідніми державами (зокрема, будівництво транспортного моста че-рез р. Тиса на україно-угорському кордоні); налагодження безпосеред-ніх зовнішньоекономічних контактів між територіями Карпатського єврорегіону (заснування Асоціації карпатських торгово-промислових палат, створення та розвиток СП, підтримка СЕЗ, зокрема «Яворів», «За-карпаття», «Загонь», «Курортотполіс Трускавець», ефективна діяльність українсько-польської та словацько-української торгово-промислових палат (остання фінансується програмою ЄС PHARE CREDO); підвищення транзитної ролі прикордоння; залучення іноземних інвестицій (гірсько-

переробна, хімічна, деревообробна, нафтопереробна промисловість); організація семінарів, конференцій із проблем ведення промислової, фі-нансової та біржової діяльності в єврозоні, проведення економічних форумів із проблемних питань ТКС.

Екологічна сфера: упровадження проектів із запобігання забрудненню довкілля та захисту природних ресурсів (українсько-австрійсько-ру-мунський проект ECOPROFIT); здійснення заходів щодо зміцнення бере-гової лінії річок для зменшення негативних наслідків повеней (спільний проект України, Словаччини, Угорщини та Румунії зі створення системи гідроспоруд у прикордонних регіонах з метою запобігання загрози пове-ней); профілактика зсуву ґрунтів; спільні заходи щодо забезпечення на-селення якісною питною водою.

освітньо-культурна й гуманітарна сфера: стимулювання та під-тримка спільних науково-культурних досліджень, проведення наукових конференцій, семінарів, літніх шкіл; відкриття культурних центрів, орга-нізація та проведення виставок, кінофорумів, днів культури, спортивних змагань, музичних фестивалів (проект «Гуцулка»); сприяння співпраці NGO, окремих експертів [166].

У рамках Карпатського єврозоні діє Асоціація університетів, до якої входять: Кошицький технічний університет, Кошицький універси-тет ім. Й. Шафарика, Кошицький університет ветеринарної медицини, Кошицька академія повітряних сил (Словаччина); Мішкольцьський уні-верситет, Гьодольський університет сільськогосподарських наук, Дебре-ценський сільськогосподарський університет, Дебреценський універси-тет ім. Л. Кошута (Угорщина); Жешувський технологічний університет, Краківський металургійний та гірничодобувний університет, Люблін-ський технологічний університет, Жешувський педагогічний універси-тет (Польща); Ужгородський національний університет, Закарпатський державний університет, Коломийська колегія права і бізнесу, Львівська комерційна академія, Національний університет «Львівська політех-ніка», Львівський лісотехнічний університет, Івано-Франківський уні-верситет нафти і газу, Івано-Франківська медична академія, Львівський національний медичний університет (Україна), «Бабеш-Боляї» універ-ситет (Румунія) [167].

Транскордонна співпраця у межах Карпатського Єврозоні фі-нансується Європейським Союзом не у рамках окремої операційної про-грами ЄС, а за рахунок суміжних програм транскордонного співробіт-ництва. Серед таких програм варто виділити: програми Європейського інструменту партнерства та добросусідства (Україна – Польща – Білорусь (див. табл. 3.3.), Україна – Словаччина – Угорщина – Румунія та Україна – Румунія – Молдова); програми територіальної співпраці Європейського Союзу у 2007–2013 рр. (Польща – Словаччина; Словаччина – Угорщина;

Угорщина – Румунія); програми транснаціональної співпраці країн Євро-пейського Союзу у 2007–2013 рр. між країнами Центральної Європи та Південно-Східної Європи тощо.

Таблиця 3.3

Структура бюджетної програми Європейського інструменту партнерства та добросусідства «Польща-Білорусь-Україна 2007-2013» [168]

Пріоритети програми	Бюджет Євро-пейської комісії, тис євро	Співфінан-сувння, тис євро	Загальний бюджет, тис євро
Підвищення конкурентоспроможності прикордонних територій	55860	5586	61446
Підвищення якості життя	65170	6517	71687
Інституційна співпраця та підтримка Ініціатив місцевих громад	46550	4655	51205
Технічна допомога	18620	Дані відсутні	18620
Разом	186201	16758	202959

Пріоритети відповідних програм здебільшого зорієнтовані на комп-лексне стимулювання регіонального розвитку країн (складником якого є проекти транскордонного співробітництва).

Для української частини Карпатського Єврорегіону (особливо для сільських, гірських, периферійних територій західних регіонів України) важливу роль відіграє технічна допомога ЄС (гранти), що спрямовують-ся на потреби місцевого розвитку. Так, *бенефіціаром* отримання коштів технічної допомоги стали:

Закарпатська ОДА. *Проекти:* «Біо-енергія Карпат» (ППС ЄСП (Про-грами прикордонного співробітництва Європейський інструмент сусід-ства та партнерства) Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія 2007– 2013 рр. (15.07.2010–14.07.2012 рр.), загальна кошторисна вартість 430 тис. євро; «Європейська колиска» (ППС ЄСП Україна – Угорщина – Сло-ваччина – Румунія 2007–2013 рр. (15.07.2010–14.07.2012 рр.), 554 тис. євро; «Кордони для людей» (29.09.2010–29.09.2012 рр.), 392 тис. євро; «Покращення спільної українсько-угорської телеметричної системи для забезпечення протипаводкового захисту на рівні водозбірних басей-ну» (01.10.2011–01.01.2013 рр.), 366 тис. євро; «Місцями слави Ракоці» – транскордонний туристичний шлях» (03.04.2012–02.04.2014 рр.), 250 тис. євро; «Люди – людям – ефективне співробітництво на основі любо-ві до фольклору» (20.04.2012–19.04.2014 рр.), 135 тис.євро; «Безперерв-не навчання лісівників задля кращого ведення лісового господарства»

(01.06.2012–31.05.2014 рр.), 178 тис. євро та ін. Зазначимо, що на початок 2013 р. Закарпатська ОДА стала абсолютним лідером серед регіонів України за кількістю зареєстрованих у Мінеконом розвитку проектів

технічної допомоги, що реалізуються на території нашої держави. **Львівська ОДА.**

Проекти: «Відновлювальні джерела енергії – рецепт покращення якості природного середовища на території Любачівсько-го повіту та Яворівського району» (22.06.2011–21.02.2013 рр.), 145 тис. євро; «Любачів – Яворів: два потенціали, спільний шанс» (01.07.2011– 01.07.2013 рр.), 680 тис. євро; «Підвищення ефективності транскордон-ної системи реагувань на екологічні ризики: Томашів - Любельський – Жовква – Сокаль» (24.05.2011–24.05.2013 рр.), 344 тис. євро; «Розвиток транскордонної системи захисту від загроз природного характеру на польсько-українськом кордоні» (01.03.2012–31.01. 2013 рр.), 455 тис. євро *та інші*.

Івано-Франківська ОДА. Проекти: «Гармонізація розвитку туризму в сільській місцевості Карпатського регіону» (10.12.2010–10.12.2012 рр.), 286 тис.євро; «Покращення екологічної ситуації у місті Івано-Франків-ську та області шляхом запровадження технології екологічного збору та переробки твердих побутових відходів на основі досвіду міст Бая-Маре, Марамуреш (Румунія)» (10.12.2010–09.02.2013 рр.), 774 тис. євро; «Місцевий розвиток та передумови відкриття пункту пропуску та будівни-цтва автодороги через румунсько-український державний кордон у меж-ах населених пунктів Шибене (с. Зелене)» (01.04.2012–31.03.2014 рр.), 398 тис.євро «Мережа Карпатської кулінарної спадщини» (01.04.2012–31.01.2014 рр.), 231 тис. євро *та інші*.

Чернівецька ОДА. Проекти: «Культура Буковини – відродження забутого» (13.04.2011– 13.04.2012 рр.), 69 тис. євро; «Долаючи кордо-ни: розвиток гірського туризму» (02.05.2012–01.10.2013 рр.), 319 тис. євро; «Історична та етнологічна спадщина –як частина сталого розвитку туризму на Буковині» (17.05.2012–16.05.2014 рр.), 840 тис. євро; «По-кращення транскордонного управління твердими комунально-побуто-вими відходами в Україні, Республіці Молдова та Румунії» (12.05.2012– 11.05.2014 рр.), 80 тис. євро; «Середньовічні перлини: Хотин, Сороки, Сучава» (18.05.2012–17.05.2014 рр.), 665 тис.євро *та інші*.

Як бачимо, пріоритетне значення для проектів технічної допомоги у межах Єврорегіону «Карпати» має сфера туризму, підтримка історич-ної й культурної спадщини регіону та проектів, пов'язаних з екологією та безпекою проживання людини, безпекою та комплексним розвитком прикордонних територій.

Серед проектів технічної допомоги ЄС, що зорієнтовані на стимулю-вання міжрегіонального співробітництва Львівської, Волинської, Закар-патської, Івано-Франківської, Тернопільської, Рівненської оДА, – проект

«Створення представництва Спільного технічного секретаріату програми прикордонного співробітництва «Україна – Польща – Білорусь» 2007– 2013 рр. у м. Львові, Україна» (13.08.2012–12.07.2014 рр.), кошторисна вартість – 193 тис.євро, аналогічний проект впроваджувався і впродовж 2010–2012 рр. [169].

Також у рамках програм сусідства «Україна-Словаччина-Угорщина» фінансувалися чотири проекти від Закарпатської області на загальну суму 2,75 млн. євро, а саме: «Розвиток Берегівської транскордонної поль-дерної системи в басейні річки Тиса» – 0,72 млн. євро, „Чиста вода” – 0,6 млн. євро, «Транскордонні можливості розвитку транспортної логістики» – 0,54 млн. євро, «Покращення транскордонного автомобільного руху через будівництво об’їзної дороги навколо м. Берегово» – 0,9 млн. євро. У рамках даної програми в області спільно з угорськими партнерами ре-алізується 6 проектів. Серед них – створення інформаційно-туристичних центрів у містах Берегово та Ужгород; розробка та впровадження транскордонної програми медико-соціальної реабілітації на базі обласної дитячої клінічної лікарні; розробка комплексного українсько-угорського підходу до спільних протипаводкових заходів; дослідження стану використання біомаси в прикордонному регіоні [170].

Важливим елементом транскордонної співпраці є Державні програми з розвитку транскордонного співробітництва 2007-2010 рр. і 2011-2015 рр. У них закріплені мета співробітництва, шляхи і способи розв’язання проблем, виокремлені завдання і напрямки розвитку співробітництва. Позитивною тенденцією є те, що якщо у програмі 2007-2010 рр. більше уваги приділялося заходам, які були спрямовані на розробку нормативно-правових актів, які б регулювали відносини, розбудову, оснащення новою технікою пунктів пропуску через державний кордон, розвиток інфраструктури та ін., що свідчить про бажання встановлення якісних добросусідських відносин, то вже у програмі 2011-2015 рр. більше уваги приділяється на поглиблення вже існуючих відносин, а також ряд заходів пов’язані із природоохоронною діяльністю.

Проте крім позитивних моментів участі України у Карпатському єврорегіоні існує також ціла низка проблемних питань, серед яких:

1. Недосконалість та неактуальність Статуту асоціації, що не враховує, хто є національною стороною, що спричиняє додаткову координацію дій в рамках єврорегіону, погодження пропозицій рішень на національному рівні.

2. Невідповідність компетенцій національних сторін, що спричиняє різні форми адміністративно-територіального устрою у 5 державах.

3. Низький рівень фінансування програм, зокрема частки в них України. Так, у межах транскордонних програм ЄС на 2004-2006 рр. (програми

«Польща-Україна-Білорусь», «Угорщина-Словаччина-Україна», «Румунія-Україна») обсяг виділених щорічно коштів коливався в межах 0,5-5,5 млн євро. Проте індикативні асигнування на 2007-2013 рр. передбачали значно більші ніж у 2004-2006 рр. кошти, про що йдеться у табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Індикативні асигнування ЄС на програми транскордонного співробітництва 2007-2013 рр., млн євро [171]

Транскордонна програма	2007-2010 рр.	2010-2013 рр.	Всього 2007-2013 рр.
Польща/Білорусь/Україна	97,107	89,094	186,201
Угорщина/Словаччина/Україна/Румунія	35,796	32,842	68,638
Румунія/Молдова/Україна	66,086	60,632	126,718
Чорне море	9,025	8,281	17,306

4. Недостатня економічна складова в реалізованих транскордонних проектах, які переважно мають соціальну або культурну спрямованість. Зо-крема, індикативний фінансовий пакет для України у рамках Національної індикативної програми на 2007-2010 рр. складав 494 млн. євро. Відповідно до цієї програми фінансувалися 3 пріоритетні напрями: підтримка демо-кратичного розвитку та належного управління, регуляторна реформа та розвиток адміністративних можливостей, розвиток інфраструктури.

Також слід підкреслити, що до недавнього часу ЄС не розглядав Кар-патський єврорегіон як цілісну екологічну, економічну та гуманітарну систему і на території Українських Карпат на 2007-2013 рр. Були реалізовані три окремі програми, які прослідковуються у табл. 3.4, це свідчить про відсутність системного підходу до трактування Карпат як спільної європейської спадщини. У зв'язку з цим виникла нагальна потреба на-працювання спільної позиції країн - членів Міжнародної асоціації «Кар-патський єврорегіон» щодо необхідності реалізації у фінансовій перспективі 2014-2020 єдиної операційної програми ЄС для регіону Карпат, а також подання Європейській Комісії пропозицій щодо конкретних ін-ституційних та фінансових розв'язань з цього питання урядами Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини та України. Саме тому товариство «Кар-патський Єврорегіон - Польща» спільно з Асоціацією органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати - Україна», взяли за на-працювання окремої операційної «Карпатської програми» для її фінансування Євросоюзом [30].

У 2009 р. було створено Карпатський Консорціум, зорієнтований на координацію роботи національних представництв Польщі, Словаччини та України. Пріоритетні напрями міждержавного міжрегіонального співробітництва визначені також у Рекомендації 296 «Сталий розвиток гірських регіонів та досвід Карпатських гір» Конгресу місцевих та регіональних влад (2010 р.). Відповідно до положень цього документа управлінський склад Карпатського Євrorегіону має активно залучати громадськість до процесу прийняття рішень, зокрема у сферах територіального планування, захисту навколишнього природного середовища, заощадливого використання природних ресурсів гірських територій; у напрямі реалізації дієвої соціальної політики, стимулювання розвитку регіональної економіки та покращення ситуації на місцевому, регіональному ринку праці. Конгрес рекомендував органам місцевої та регіональної влади активізувати міждержавну міжрегіональну співпрацю у рамках Карпатського Євrorегіону, а також забезпечити інституційну підтримку Стратегії розвитку Карпатського регіону у рамках Карпатської конвенції. З огляду на це, Закарпатська обласна рада ініціювала підготовку Державної програми сталого розвитку Українських Карпат (є відповідне до-ручення Кабінету Міністрів України Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій обласним державним адміністраціям (від 21 вересня 2011 р.) підготувати проект програми.

Поряд із інституційними здобутками функціонування Карпатського Євrorегіону слід відзначити прорахунки та ризики, що супроводжують цей процес. Серед інституційних прорахунків, що ускладнюють процес фінансування проектів регіонального розвитку у межах Карпатського Євrorегіону, особливого значення набувають: відмінність виконавчих структур кожної з національних сторін, а також відсутність чіткої нормативно-правової бази функціонування Євrorегіону «Карпати», що суттєво обмежує управлінські можливості органів публічної влади. Так, Статут Карпатського Євrorегіону не пояснює, які інституції є національними сторонами. Відповідно, області України й Угорщини, округи Румунії та краї Словаччини мають додатково координувати свою управлінську, організаційну та фінансову діяльність у рамках Карпатського Євrorегіону.

Серед інших прорахунків – хронічний дефіцит коштів та безсистемний характер фінансування проектів у межах Євrorегіону «Карпати». Це дає підстави вважати, що органи державної влади в Україні недооцінюють потенціал євrorегіонів як інституційної платформи стимулювання регіонального розвитку [172].

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС В УМОВАХ ПРИКОРДОННИХ ОБЛАСТЕЙ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Після здобуття незалежності Україна задекларувала свою відданість європейським цінностям та прагнення стати повноправним членом Європейського Союзу у політичному, економічному, правовому та інших відношеннях. Реалізує вона свій стратегічний зовнішньополітичний вектор шляхом європейської інтеграції, яка виступає комплексом заходів, спрямованих на досягнення відповідності європейським стандартам рівня демократії, верховенства права, незалежності і справедливості судової системи, ефективної ринкової економічної системи, гідного рівня життя людей, тощо.

Розвиток процесів європейської інтеграції обумовлює посилення процесів регіоналізації, підвищуючи роль та значення окремих територіально-адміністративних одиниць у національній та європейській економіці.

Регіональна політика ЄС спрямована на створення таких умов для регіонів, які стимулюватимуть мобілізацію внутрішніх можливостей щодо підвищення ефективності використання власного потенціалу територій та інших локальних ініціатив, серед яких вагому роль відіграє міжтериторіальне та транскордонне співробітництво.

Україна обрала стратегічний курс на інтеграцію до Європейського Союзу. Цей напрям став визначальним чинником суспільно-політичних перетворень у державі. При цьому важливу роль відіграє транскордонне співробітництво (ТКС) для прикордонних територій України, які стали об'єктом регіональної політики ЄС. В якості елемента державної політики ТКС сьогодні займає достатньо важливе місце в системі пріоритетів як соціально-економічного розвитку, так і в пошуку та оптимізації напрямків щодо європейської інтеграції України [173].

У сучасних політико-економічних умовах транскордонне співробітництво набуває все суттєвішого значення для розвитку більшості регіонів України. Наша держава долучилася до транскордонного співробітництва ще у 1993 р. у рамках курсу на євроінтеграцію.

Згідно з законом України “Про транскордонне співробітництво” під транскордонним співробітництвом розуміють спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством [174].

Транскордонне співробітництво проявляється у різних варіаціях, проте завжди переслідує одні й ті ж цілі незалежно від країн, регіони яких є учасниками подібного співробітництва: економічна співпраця, розширення політичного діалогу на регіональному рівні, створення умов для соціальної інтеракції населення та культурного обміну, об'єднання зусиль задля вирішення спільних проблем і, як наслідок, підвищення рівня життя населення по обидва боки кордону та поліпшення відносин як між самими регіонами-учасниками транскордонного співробітництва, так і між країнами, які вони представляють.

Процеси створення єдиного простору найбільш відчутно позначаються на житті мешканців прикордонних регіонів, наявність кордону для яких є вагомим обмежуючим чинником соціально-економічного розвитку. Більшість прикордонних територій у країнах Європи є менш розвинутими, ніж центральні. Для України ситуація дещо інша, пов'язана з тим, що лише західні прикордонні території розвивалися з відповідною специфікою, а східні та північні області України, які стали прикордонними після проголошення незалежності України, раніше розвивалися як внутрішні регіони держави.

В епоху стрімкого зростання інтеграційних процесів транскордонне співробітництво має властивість прискорювати процеси вирівнювання рівня життя населення прикордонних регіонів та на лібералізацію переміщення товарів, послуг, капіталу та людей. ТКС забезпечує мобілізацію місцевих ресурсів та підвищення ефективності їх використання, дозволяє об'єднати зусилля регіонів сусідніх країн задля вирішення проблем транскордонного регіону.

Концепція розвитку прикордонних регіонів Європи розглядається крізь призму транскордонного співробітництва, і полягає в тому, щоб негативні риси периферійності перетворити на переваги.

Оскільки, із набуттям Україною незалежності переважна більшість областей стали прикордонними, то доцільним стало розроблення політики регіонального розвитку, скерованої на активізацію внутрішніх джерел економічного розвитку регіонів з урахуванням їх прикордонного статусу. З огляду на це, концепція державної регіональної політики передбачає розвиток ТКС як дієвого засобу зміцнення міждержавних відносин і вирішення регіональних проблем у контексті налагодження міжнародного співробітництва у сфері регіональної політики і наближення національного законодавства в цих питаннях до норм і стандартів Європейського Союзу.

Значного поштовху такому співробітництву надало започаткування у 2003-2004 рр. європейської політики сусідства ЄС. Вона охоплює 16 південних та східних країн-сусідів ЄС. Євросоюз зацікавлений у стабільних процвітаючих сусідах, на території яких панують мир і злагода. Європей-

ська політика сусідства неодноразово переглядалася для врахування ін-тересів і потреб країн-сусідів та встановлення тіснішої співпраці. Саме з цією метою Європейський Союз започаткував Інструмент Східного Парт-нерства, який охоплює і Україну.

Відносини між Україною та ЄС, що належать також до співпраці міс-цевих і регіональних органів влади України та держав-членів Євросоюзу на даний час формуються за допомогою Європейської політики сусід-ства – інструменту зовнішньої політики ЄС, що призначений для країн, з якими він межує.

ЄС пропонує країнам-сусідам привілейовані стосунки, побудовані на взаємному прагненні до спільних цінностей (демократія і права люди-ни, правові норми, правильне керування, принципи ринкової економіки та сталий розвиток). Європейська політика сусідства (ЄПС) виходить за рамки існуючих стосунків та пропонує поглибити політичні відносини і економічну інтеграцію. Рівень інтенсивності цих стосунків залежатиме від того, наскільки країни-сусіди поділятимуть ці цінності. Згідно з по-ложеннями договору ЄПС лишається відокремленою від процесу розши-рення, і, стосовно країн, що є сусідами держав ЄС, не робить попередніх оцінок щодо майбутнього розвитку їхніх стосунків із ЄС.

одним із загальних інструментів, що забезпечує пряму підтримку ЄС прикордонному співробітництву на зовнішніх кордонах Євросоюзу є Євро-пейський інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП), який передбачає ди-ференційований підхід і різноманітні моделі співробітництва з країнами-су-сідами чи їх окремими регіонами. Сучасне транскордонне співробітництво сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України (що стосуються, наприклад, сприяння соціально-економічному розвитку, вирішення про-блем у сфері охорони навколишнього середовища, здоров'я людей чи заохо-чення співпраці на місцевому рівні) здійснюється в рамках ЄІСП.

Європейський інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП) є фінан-совою основою реалізації Європейської політики сусідства. Він запо-чаткований Регламентом (ЄС) №1638/2006 Європейського Парламенту і Ради від 24 жовтня 2006 р. Хронологічні рамки дії інструменту знахо-дяться в межах 2007-2013 років. Фінансові асигнування на вказаний пе-ріод становили 11 млрд. 181 млн. євро, 95% з яких використано в рамках країнових та багатокраїнових програм, а 5% - програм транскордонного співробітництва [175].

Програми транскордонного співробітництва у рамках Європейсько-го інструменту сусідства та партнерства за участю України(ЄІСП) перед-бачають співробітництво на регіональному рівні між країнами-партне-рами ЄІСП та країнами-членами ЄС, як по сухопутних кордонах, так і в рамках морських басейнів. особливістю цих програм у порівнянні з ін-шими програмами ЄС є відсутність при їх впровадженні щорічних Планів

дій. Країни-учасниці кожної із програм розробляють Спільну операційну програму на весь термін впровадження Європейського інструменту су-сідства та партнерства.

Транскордонне співробітництво в рамках ЄІСП має на меті:

- сприяти економічному та соціальному розвитку в регіонах по обидва боки від спільних кордонів;
- вирішити спільні проблеми у таких сферах, як навколишнє се-редовище, охорона здоров'я, запобігання та боротьба з організо-ваною злочинністю;
- збільшити ефективність та безпеку кордонів;
- сприяти транскордонній «міжлюдській» співпраці на місцевому рівні [175].

Основними цілями ТКС в рамках ЄІСП відповідно до Стратегічного документу для ТКС на 2007-2013 рр. була підтримка сталого розвитку по обидва боки від зовнішнього кордону ЄС та надання допомоги для зменшення відмінностей у стандартах життя вздовж цих кордонів.

Безпосередньо цілі європейської політики сусідства реалізуються через Плани, які розробляються, узгоджуються і реалізуються спільно з країнами-партнерами. Плани дій сфокусовані на наступних пріоритет-них напрямках співробітництва ЄС з сусідніми країнами: політичний діа-лог та реформи; соціально-економічні реформи та розвиток; торгівля, ринкові та регуляторні реформи; юстиція та внутрішні справи; енерге-тика, транспорт, інформаційне суспільство та навколишнє середовище; гуманітарні контакти. особлива підтримка в рамках ЄПС надається регі-ональному співробітництву.

З-поміж пріоритетів активізації ТКС регіонів України та ЄС шляхом використання політики сусідства, її механізмів, слід відзначити зовніш-ньо-економічне та інвестиційне співробітництво, правове оформлення працевлаштування громадян України в країнах ЄС, введення системи спрощеної процедури отримання віз жителями прикордонних регіонів та спрощення системи перетину шенгенського кордону у розрізі “місцеві поїздки у прикордонних регіонах” через запровадження в дію інститу-ту малого прикордонного руху протягом 2006–2010 років між Україною, Угорщиною, Польщею та Словаччиною.

Європейська політика сусідства в Україні спрямована, зокрема, на виконання Плану дій Україна – ЄС, і, відповідно, її реалізація регламенту-ється низкою нормативно-правових актів у сфері транскордонного спів-робітництва. На сьогодні в Україні вкрай необхідним є збільшення повно-важень місцевих органів влади та місцевого самоврядування, надання їм більшої самостійності у вирішенні спільних із регіонами сусідніх держав завдань міжрегіонального та транскордонного співробітництва, а також необхідність нормативно-правового врегулювання цих питань.

Інший важливий вимір транскордонного співробітництва України в рамках реалізації Європейської політики сусідства – це здатність вітчизняних органів державного управління, органів місцевого самоврядування та громадських організацій використати фінансові ресурси ЄС та структурних фондів, які спрямовуються виключно на ТКС.

З огляду на це, важливість прикордонних регіонів у загальному процесі євроінтеграції залишається пріоритетним і має зростаючу тенденцію. Залучення органів місцевого самоврядування, місцевих органів влади і третього сектора до розбудови та розвитку ТКС є особливо важливим завданням.

Історично так склалося, що Закарпаття знаходиться в центрі Європи, тому для нього європейський вектор зовнішньої політики держави є надзвичайно важливим.

Закарпаття має унікальне геополітичне та географічне положення. Розташоване на крайньому південному заході України, займає південно-східну частину Українських Карпат і Притисянську низовину, межує з Угорщиною, Польщею, Словаччиною, Румунією.

Водночас, у західному напрямку Закарпатської області проходять енергетичний та транспортний коридори, що, разом з іншими факторами, представляють величезний потенціал для розвитку міжнародних відносин економічного, наукового і політичного характеру.

У зв'язку з інтеграційними процесами для Закарпаття великого значення набуває діяльність у сфері транскордонного та міжрегіонального співробітництва. В умовах розвитку Закарпатського регіону транскордонне співробітництво – це дійовий засіб зміцнення міждержавних відносин та вирішення регіональних проблем [176].

Протягом тривалого часу транскордонне співробітництво між Закарпатською областю та регіонами сусідніх країн продовжує слугувати прикладом цивілізованої та прагматичної міжрегіональної співпраці.

З метою координації діяльності у підготовці, здійсненні та реалізації програм і проектів розвитку територій Закарпатської області та регіонів сусідніх країн, між Закарпаттям і регіонами сусідніх держав укладемо ряд угод.

Зокрема, розвиток транскордонного співробітництва між Закарпатською областю та прикордонними регіонами Словацької Республіки здійснюється відповідно до таких чинних угод: Угода про співробітництво між Закарпатською областю та Пряшівським самоврядним краєм; Угода про торговельно-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво між Закарпатською областю та Кошіцьким самоврядним краєм. Згідно з цими угодами щорічно підписуються Програми спільних дій про співпрацю між регіонами, у яких визначено конкретні заходи щодо співробітництва у сферах економіки, освіти, науки і куль-

тури, а по закінченню терміну дії підводяться підсумки про стан їх ви-конання.

Співробітництво між Закарпатською областю та прикордонними ре-гіонами Угорської Республіки здійснюється на основі Угод між Закарпат-ською облдержадміністрацією і органом самоврядування Саболч – Сат-мар-Березької області Угорщини, а також між Закарпатською обласною радою та областю Гевешмедье Угорщини. Нещодавно також підписано Угоду з Боршод-Абауй-Земпленмедье (Угорщина).

Водночас здійснюється активне співробітництво з окремими регіо-нами країн ЄС і в рамках підписаних угод з повітами Марамуреш та Сату Маре (Румунія), Підкарпатським воеводством (Польща).

На сьогодні Закарпатська область має офіційно встановлені парт-нерські зв'язки з 14 регіонами країн Європейського Союзу, зокрема, з областями Саболч-Сатмар-Берег, Боршод-Абауй-Земплен та Гевеш Угор-щини, Кошицьким та Пряшівським самоврядними краями Словаччини, Підкарпатським воеводством Польщі, краєм Височіна та Пардубіцьким краєм Чеської Республіки, Марамурешським та Сату-Марським повітами Румунії, Вуковарсько-Сремськоюжупанією Хорватії, автономним краєм Воеводино Республіки Сербія, округом оберфранкен Німеччини, підпи-сано протокол намірів щодо встановлення партнерських зв'язків із про-вінцією Кастильон Іспанії.

У рамках підписаних між регіонами угод партнерські зв'язки також встановлено на рівні майже 100 територіальних громад міст і районів, сіл і селищ, установ та організацій Закарпаття з відповідними громадами та установами сусідніх регіонів Румунії, Угорщини, Словаччини, Польщі, Чехії, Австрії, Німеччини та інших країн.

З метою реалізації на території області державної євроінтеграцій-ної політики, сприяння розвитку міжнародного та транскордонного співробітництва протягом 2015 р. проведено ряд зустрічей з іноземни-ми делегаціями з Угорщини, Чеської Республіки, Словацької Республіки, Республіки Польща, Румунії, Франції, Німеччини та ін. З початку 2015 р. з офіційним візитом область відвідали делегації Угорщини, Румунії, Ли-товської Республіки, експерти ЄК, представники Спільної моніторинго-вої місії ОБСЄ, фахівці Світового Банку. Під час перемовин обговорено актуальні питання політичної та економічної міжнародної співпраці, а також активізації співробітництва у сфері безпеки і оборони.

Сьогодні існує позитивна тенденція щодо налагодження взаємодії з питань міжрегіонального та транскордонного співробітництва між міс-цевими органами влади та місцевого самоврядування та місцевими ор-ганами влади сусідніх регіонів іноземних держав.

Зокрема, між Закарпатською областю та регіонами іноземних дер-жав укладено 21 документ міжнародного характеру (угоди, протоколи

намірів, меморандуми про співпрацю), згідно з якими здійснюється співробітництво у торговельно-економічній, науково-технічній сферах, у га-лузі освіти, а також у сфері розвитку культури і туризму. Водночас між територіальними громадами області та громадами прикордонних тери-торій іноземних держав, місцевими органами виконавчої влади укладе-но 104 документи міжнародного характеру.

У контексті перспективи європейської інтеграції України та здій-снення спільних заходів щодо розвитку транскордонних територій про-водиться робота у напрямку залучення міжнародної технічної допомоги.

На сьогодні завершується період реалізації програм Європейсько-го інструменту сусідства 2007-2013 років, у яких Закарпаття виступило активним учасником. Упродовж 2015-2016 років згідно з укладеними Грантовими угодами буде реалізовано ще близько 25 проектів міжна-родної технічної допомоги.

У період з 2007 по 2013 роки область брала участь у двох програмах транскордонного співробітництва з країнами – членами ЄС. Зокрема, це Програми прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства „Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна” 2007-2013 рр. та „Україна-Польща-Білорусь” 2007-2013 рр.

Програма прикордонного співробітництва ЄСП „Угорщина-Словач-чина-Румунія-Україна” реалізується протягом 2007-2013 рр. на зовніш-ніх кордонах країн-членів ЄС та України.

Згадана програма набрала чинності 23 вересня 2008 р. після ухва-лення Європейською Комісією. Загальний бюджет програми для всіх країн-учасниць на сім років склав 68 638 283 євро та фінансувався з фон-дів ЄСП. У рамках програми відкрились широкі можливості потенцій-ним аплікантам через пріоритетні напрямки співпраці - сприяння еко-номічному та соціальному розвитку, покращення якості навколишнього середовища, покращення ефективності кордону, підтримка співробітни-цтва „люди-людям”.

У рамках трьох конкурсів перемогли понад 50 проектів, аплікан-тами (основними реципієнтами), або партнерами в яких є суб’єкти За-карпатської області. Загальний бюджет цих проектів складає близько 16 млн. євро. Частка залучених коштів у Закарпатську область, зокрема, становить близько 6 млн. євро. Наразі на території області діють більше двадцяти проектів, термін реалізації яких закінчується у 2015 р. Бага-то зроблено у сфері збереження навколишнього середовища, особливо

в організації протипаводкових заходів, впровадженні нового управління водними ресурсами та збереженні лісового господарства.

Програма (ENPI-СВС) „Польща-Білорусь-Україна” 2007-2013 є однією із складових частин фінансового інструменту загальної Програми Європей-ського Союзу – Інструмент європейського сусідства і партнерства (ENPI).

Період реалізації програми з 6 листопада 2008 р. по 31 грудня 2016 р. Загальне фінансування даної для всіх країн-учасниць Програми склало 202 959 490 євро. Частка української сторони становить 3 928 711,08 євро.

У рамках трьох конкурсів перемогли 8 проектів, аплікантами або партнерами в яких є суб'єкти Закарпатської області. обсяг фінансування цих проектів становить 6 315 227, 99 євро.

Завдяки реалізації проектів у рамках зазначеної Програми в області вдалось розвинути інфраструктуру та напрямок активного туризму. Розвинуто співпрацю між містами Польщі та України через просування нових центрів туризму та рекреації на прикордонних територіях, що сприяє економічному зростанню по обидві сторони кордону завдяки підтримці і популяризації активного туризму.

Також розвинуто інфраструктуру з водопостачання, підвищено якість води та налагоджено безперервне водопостачання в місті Хуст.

Доволі успішно виконано проекти в соціальній сфері. Так, реалізовано проект, націлений на вирішення проблеми недостатніх освітніх можливостей для дітей із сільської місцевості, розвитку сільських громад, шляхом створення місцевих партнерств для реалізації альтернативних рішень у сфері дошкільної підготовки. Важливу роль відіграло проведення тренінгів для вихователів та адаптація досвіду польських спеціалістів українською стороною. Створено хоспіс із метою покращення стандартів життя для важкохворих людей та їхніх сімей у Закарпатській області та Підкарпатському воєводстві, зокрема, надання доступу до якісної медичної допомоги незалежно від виду захворювання та покращення якості паліативних послуг.

одним із перспективних шляхів міжрегіонального співробітництва є спільна експлуатація водного шляху р.Тиса в її судноплавній частині, зокрема створення спільного українсько-угорського порту. На сьогодні влада Закарпаття разом з угорськими колегами розглядає можливість створення річкового порту Тиса.

У той же час, область бере активну участь у підготовці спільних операційних програм прикордонного співробітництва на 2014-2020 рр.: „Україна – Румунія” 2014-2020 рр., „Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна”, Європейського інструменту сусідства на 2014-2020 рр. та „Польща-Білорусь-Україна” 2014-2020 рр.

Реалізація проектів у рамках зазначених програм у майбутньому періоді сприятиме залученню додаткових матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів за такими напрямками, як промоція місцевої культури та збереження історичної спадщини, захист довкілля та попередження виникнення небезпечних стихійних явищ, розвиток малого бізнесу, покращення доступності прикордонних територій, розвиток

транспорту та комунікаційних мереж і систем зв'язку, спільні виклики в галузі безпеки та охорони, просування управління кордонами та безпеки кордону.

одним із пріоритетних напрямків розвитку регіону у сфері транскордонного співробітництва є розбудова пунктів пропуску на державному кордоні.

На сьогоднішній день прикордонна інфраструктура на території Закарпатської області включає 19 пунктів пропуску, 18 з яких розташовані на державному кордоні з суміжними країнами (Угорщиною, Словаччиною, Румунією), та 1 пункт пропуску для повітряного сполучення - у міжнародному аеропорту „Ужгород”.

У 2015-2016 рр. завершують свою реалізацію великомасштабні проекти, що фінансуються з фондів ЄС у рамках програми прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства „Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна” 2007-2013 рр.:

- „Модернізація та реконструкція пунктів пропуску на українсько-словацькому кордоні”, що передбачає реконструкцію існуючих митних споруд на пасажирському напрямку, розширення стику доріг пункту пропуску „Ужгород – Вишне Немецьке”;

- „Ефективний та безпечний кордон між Угорщиною та Україною”, яким передбачено реконструкцію української частини пункту пропуску „Лужанка”.

У 2015 р. заплановано завершити реконструкцію пунктів пропуску Нодьгодош - Велика Паладь, Сотмарчеке, Тісакорд – Бадалово, Варієво, Тісентсартон - Соловка. Разом із тим, за участю угорських експертів опрацьовано питання щодо відкриття ще кількох нових пунктів пропуску на українсько-угорському кордоні.

Україні слід сповна використати можливості Європейської політики сусідства та Інструменту Східного Партнерства, зокрема, що показало б відданість України законодавчо встановленому зовнішньополітичному вектору на євроінтеграцію та утвердило б її у якості надійного партнера

в очах країн-членів ЄС. Актуальність цього питання зростає в силу підписання Угоди про асоціацію з ЄС, невід'ємною складовою частиною якої виступає Угода про створення глибокої та всеохопної зони вільної торгівлі.

Підписання Угоди про асоціацію та її ратифікація надасть Україні статус асоційованого члена ЄС та відкриє нові можливості у їх двосторонніх відносинах. Це, насамперед, європейський рівень демократії, проведення інституційної та судової реформи, імплементація європейських правил ведення бізнесу, лібералізація торгівлі товарами та послугами, спрощення пересування капіталу та людей тощо.

Актуальними завданнями у сфері розвитку ТКС області на період до 2020 р. є наступні:

1. Розвиток міжрегіонального співробітництва та налагодження ефективної співпраці в соціально-економічній, науково-технічній, культурній, екологічній, освітній та інших сферах між місцевими органами виконавчої влади, установами і організаціями області та відповідними органами влади, установами та організаціями інших держав.

2. Забезпечення участі області в існуючих та перспективних про-грамах транскордонного співробітництва Європейського Союзу.

3. Активізація міжнародного співробітництва в рамках реалізації Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону.

4. Розбудова і реконструкція існуючих, а також створення нових пунктів перетину державного корону на території області.

5. Розвиток прикордонної інфраструктури, транспортно-комуніка-ційних мереж, у тому числі шляхом розроблення та реалізації проектів (програм) транскордонного співробітництва.

6. Реалізація проектів, що сприятимуть соціально-економічному та науково-технічному розвитку прикордонних територій, поліпшенню їх екологічного стану.

Таким чином, одним із важливих інструментів розвитку відносин України з ЄС є співробітництво України, і Закарпатської області, зокрема, з сусідами країнами-членами ЄС, яке має сприяти як економічному розвитку прикордонних регіонів наших країн, так і загальному поглибленому транскордонному співробітництву в економічній, політичній, гуманітарній, науковій та інших сферах.

Сьогодні ще однією із перспектив у розвитку транскордонного співробітництва стала можливість створення транскордонних центрів з інвестицій, інновацій та трансферу технологій. Задля цього в області проведено інноваційний аудит, метою якого було визначення інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємств та можливостей його розвитку. Даною ініціативою охоплено підприємства, які працюють у таких галузях, як харчова, переробна, легка, добувна, деревообробна, машинобудівна, а також у паливно-енергетичному комплексі, у сфері торгівлі і транспорту.

Дана інституція, поруч з іншими, покликана сприяти налагодженню міжрегіонального співробітництва Закарпатської області з сусідніми країнами – членами ЄС через міжнародний рух капіталу у вигляді іноземного інвестування, трансферу технологій, обміну досвідом у сфері науки і техніки та запровадження інновацій у виробництво.

Важливим видом міжрегіонального та зовнішньоекономічного співробітництва є зовнішня торгівля. Розглянемо зовнішню торгівлю товарами Закарпатської області за січень-вересень 2015 р. За вказаний період найзахідніший регіон України експортував товарів на 847262,1 тис. доларів США, імпортував – на 870746,8 тис. дол. США. Таким чином, зовнішньоторговельний оборот Закарпатської області товарами за три

квартали 2015 р. склав 1718008,9 тис. дол. США, а сальдо торговельного балансу склало - 23487,7 тис. дол., що свідчить про перевищення імпорту над експортом (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

*Показники розвитку зовнішньої торгівлі області
за січень-вересень 2015 року(тис. дол. США)*

№ п/п	Показники	Січень-вересень 2014 року	Січень-вересень 2015 року	Темп приросту (до аналогічного періоду 2014 р. у відсотках)
1.	Зовнішньоторгівельний оборот	2 340 522,0	1718008,9	69,7
2.	Експорт	1 030 140,9	847262,1	79,8
3.	Імпорт	1 310 381,1	870746,8	61,6
4.	Сальдо	-280 240,2	- 23487,7	

Аналіз зовнішньої торгівлі товарами області за січень-вересень 2015 р. свідчить про спад зовнішньоторговельного обороту в порівнянні з показником аналогічного періоду минулого року на 622 513,1 тис. дол. США (30,3 %).

Експорт товарів зменшився на 182 878,8 тис.дол. США (на 20,2 %), а імпортом зменшився на 439 634,3 тис.дол. США (на 38,4 %).

основними країнами-партнерами Закарпатської області у сфері зовнішньої торгівлі протягом січня-вересня 2015 р. були: Угорщина, пито-ма вага якої складає 28,8 % від загального обсягу зовнішньої торгівлі товарами області; Німеччина – 10,5 %; Чеська Республіка – 5,5 %.

Найбільші обсяги експорту товарів по Закарпатській області у звіт-ному періоді здійснено до Угорщини, що становить 45,7 % від загального обсягу експорту товарів області, Польщі – 8,8 % та Німеччини відповідно – 7,2 %.

основнимі країнами-постачальниками товарів у Закарпатську область були: Німеччина– 13,7 %; Угорщина – 11,4 %; Чехія – 7 %.

Частка обсягу зовнішньої торгівлі Закарпатської області з сусідні-ми країнами в цілому, а саме з Угорщиною, Словаччиною, Румунією та Польщею в період січня-вересня 2015 р. склала 41,2 % від загального обсягу зовнішньої торгівлі, а їх загальний зовнішньоторговельний оборот склав 589 463,3 тис. дол. США.

Сальдо зовнішньоторговельного балансу країн-сусідів, кордони яких межують із Закарпатською областю, було позитивним і склало 334 101,8 тис. дол. США.

Значну частку експорту групи товарів у вищезазначеному періоді 2015 р. склали: машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання – 72,8 %; текстильні матеріали та текстильні вироби – 12,4 %; одяг та додаткові речі до одягу – 6,7 %.

основними товарними позиціями щодо імпорту у січні-серпні 2015 р. по Закарпатській області були: машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання – 74,4 %; прилади та апарати оптичні, фо-тографічні – 25,6 %

очевидно, що країни Євросоюзу є основними торговельними парт-нерами Закарпатської області. особливо це стосується зовнішньоекономічних зв'язків із сусідніми країнами – Угорщиною, Словаччиною, Польщею і Румунією.

Таким чином, можна підсумувати, що Закарпатська область, через яку проходить державний кордон з 4 країнами ЄС, інтенсивно використовує механізми транскордонного співробітництва. Показники зовнішньої торгівлі області свідчать про провідні позиції країн-сусідів (Угорщина, Польща, Словаччина, Румунія) у торговельно-інвестиційно-му співробітництві області. Реалізація великої кількості інфраструктурних проектів показують стійку зацікавленість Закарпатської області в інтенсифікації такого роду взаємодії, оскільки її результатом стає покращення прикордонної інфраструктури, обмін досвідом у сфері освіти, охорони здоров'я, охорони довкілля тощо. У той же час залишається ряд не вирішених проблем, які стануть основою для подальшого розвитку транскордонного співробітництва області з сусідніми регіонами країн-членів Європейського Союзу. Існує низка проблем, пов'язаних із становленням і розвитком місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування в Україні формується впродовж невеликого часового відрізка, протягом якого неможливо було вирішити усі теоретичні і практичні проблеми, пов'язані з його розвитком. Специфіка діяльності місцевих державних адміністрацій пов'язана з тим, що їхню фінансово-економічну основу становлять земля, природні ресурси, комунальна власність, доходи місцевого бюджету.

На сьогодні транскордонне співробітництво України ускладнено наступними проблемами, які гальмують його подальший поступальний розвиток:

- відсутність налагоджених належним чином комунікаційних зв'язків між різними сегментами ТКС та ефективної взаємодії між місцевими органами державної влади і представниками підприємницького та громадського середовища;
- недостатньо глибоке розуміння центральними органами державної влади суті та значення ТКС як важливого напрямку європейської інтеграції нашої держави;

- наявність суттєвих обмежень щодо використання адміністративних і фінансових важелів органів місцевого самоврядування в Україні, порівняно із сусідніми державами Європи;
- відсутність належного кадрового забезпечення, як на рівні працівників органів місцевого самоврядування, так і на рівні центральних і місцевих органів державної влади, включаючи дипломатичні установи України за кордоном;
- недосконалість інформаційної складової системи ТКС українських регіонів;
- існування негативного впливу політичного складника на розвиток системи ТКС українських регіонів;
- недосконалість структури ТКС України;
- наявність значних об'єктивних перешкод на шляху розвитку ТКС, які полягають у вищому рівні складності перетину кордону українцями порівняно з громадянами країн-членів ЄС.

Вищезазначені проблеми можуть бути вирішені шляхом розроблення державної стратегії активізації транскордонного співробітництва, яка б містила механізми покращення поінформованості органів місцевого самоврядування та місцевих органів державної влади щодо ТКС, підвищення кваліфікації та професіоналізму держслужбовців та працівників органів місцевого самоврядування. У той же час необхідним заходом виглядає внесення змін до нормативно-правової бази України щодо ТКС з метою усунення колізій повноважень державних органів у сфері ТКС та визначення єдиного органу центральної влади України, відповідального за транскордонне співробітництво.

Розглядаючи ТКС на рівні Закарпатської області, можна побачити проблеми, які так чи інакше стримують співробітництво. Це проблеми, пов'язані з різним рівнем економічного і соціального розвитку кожної країни, проблеми щодо вирішення питань будівництва і реконструкції об'єктів прикордонної інфраструктури, зокрема, автомобільних і залізничних магістралей, пунктів переходу кордону, закладів сервісного обслуговування, телекомунікаційтощо.

Транскордонне співробітництво України з сусідніми державами-членами Євросоюзу та ЄС у цілому є надзвичайно важливим та винятково ефективним шляхом практичного залучення регіонів України до загальноєвропейських інтеграційних процесів.

По-перше, транскордонне співробітництво України із західними сусідами – Польщею, Словаччиною, Угорщиною здійснюється безпосередньо на спільних східних кордонах ЄС. Внаслідок цього міжнародні відносини транскордонного співробітництва центральноєвропейських країн з Україною перетворилися із стосунків „другого ешелону” на взаємини ЄС з Україною як безпосереднім сусідом першого порядку Євросоюзу і держав ЦСЄ.

По-друге, якщо раніше транскордонне співробітництво України з Польщею, Словаччиною та Угорщиною було переважно справою двосто-ронніх або багатосторонніх відносин держав Центральної і Східної Єв-ропи, то нині воно перетворилося на форму стосунків України не лише з окремими країнами ЦСЄ чи їх об'єднаннями, але і з Євросоюзом у цілому.

По-третє, транскордонне співробітництво центральноєвропейських держав з Україною стало невід'ємною складовою нової східної політики Євросоюзу.

Взаємодія України з ЄС та країнами-членами ЄС на транскордонно-му, міжрегіональному рівнях може бути навіть більш динамічною і ефек-тивною, ніж на міждержавному рівні. Сучасні європейські інтеграційні процеси і розширення ЄС створюють, в основному, сприятливу для Укра-їни ситуацію щодо подальшого вдосконалення транскордонного співро-бітництва із західними центральноєвропейськими сусідами і ЄС в цілому для переходу до якісно вищого етапу співпраці.

Роль транскордонного співробітництва ЄС та України зростатиме й надалі з огляду на значний транзитний потенціал України. У цьому контек-сті транскордонне співробітництво має бути орієнтоване на перетворення кордону з бар'єру на шляху транспортних потоків на інтеграційний чин-ник, що стимулюватиме його розвиток. В свою чергу сучасний динамічний розвиток європейської інтеграції потребує виокремлення нових пріорите-тів розвитку транскордонного співробітництва України та сусідніх держав.

Транскордонне співробітництво не буде ефективним, якщо не супро-воджуватиметься координацією програм, отже, збалансований розвиток прикордонних регіонів стає можливим тільки через вироблення спіль-них програм розвитку та створення передумов для здійснення взаємо-вигідних проектів. Це зумовлює потребу у виробленні вже в недалекому майбутньому спільного стратегічного документа, який би окреслював спільне бачення пріоритетів розвитку транскордонного співробітни-цтва у триєдиній площині: Україна – Центральна Європа – Євросоюз.

3.5 ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ РЕГІОНІВ В КОНТЕКСТІ ЗБЛИЖЕННЯ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВО

В умовах обмеженості сировинних, ресурсних та фінансових мож-ливостей, що супроводжується кризовими явищами й зниженням рівня життєдіяльності населення, поряд з пошуком внутрішніх джерел інвес-тування соціально-економічного розвитку постає завдання посилення уваги до формування інвестиційно-інноваційного характеру засад вза-ємодії на міждержавному та міжрегіональному рівнях.

У цьому контексті важливим сегментом стає подальший розвиток транскордонного співробітництва з Європейським співтовариством. Значний стимулюючий потенціал цього напрямку співпраці несе в собі підписання політичної частини Угоди між Україною та Євросоюзом про Асоціацію та зону вільної торгівлі.

Транскордонне співробітництво належить до числа економічних процесів, які інтенсивно розвиваються під дією міжнародної економічної інтеграції. У зв'язку з розширенням та поглибленням економічного співробітництва країн-членів ЄС та України прикордонні регіони повинні стати зонами контакту національних господарств, а їх міжнародні проекти – точками росту економіки та соціуму областей. З огляду на це, актуальним є визначення ступеня відповідності між діяльністю України у сфері транскордонного співробітництва та прагненням країни набути членства в Євросоюзі.

На сьогодні функції та механізми, фактори впливу на процеси транскордонного співробітництва ТКС достатньо вивчені [177,178]. Водночас, аналіз діяльності українських учасників ТКС засвідчує: ще не виправдовуються сподівання, закладені в теоретичних обґрунтуваннях, та не досягнуті передбачувані на початку їх здійснення економічні ефекти. Тому проблеми, які мають місце в співробітництві регіонів потребують подальших наукових-аналітичних розробок. У першу чергу це стосується розробки практичних рекомендацій щодо економічного розвитку регіонів на інноваційних засадах реалізації єврорегіонального співробітництва, та способів управління ним.

Транскордонне співробітництво в Україні сьогодні розглядається у двох площинах – як інструмент розвитку прикордонних територій та як чинник реалізації її євроінтеграційних прагнень.

Таким чином вже за визначенням, транскордонна співпраця містить в собі додатковий ресурсний потенціал стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів, надання йому рис сталості та орієнтація на підвищення якості життя населення.

Постановою Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2010 р. №1088 затверджено Державну програму розвитку транскордонного співробітництва на 2011 - 2015 роки, яка основними завданнями транскордонного співробітництва визначає такі:

- сприяння економічному, соціальному, культурному розвитку прикордонних регіонів та активізація всебічного транскордонного співробітництва із сусідніми країнами на державному, регіональному й місцевому рівнях;
- забезпечення реалізації великомасштабних проектів транскордонного співробітництва в рамках програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства;

- забезпечення підвищення рівня життя населення та розвитку соціальної сфери прикордонних регіонів;
- поглиблення співпраці в рамках наявних єврорегіонів та створення нових;
- активізація зовнішньоекономічної діяльності регіонів;
- створення умов для заснування і функціонування спільних підприємств та утворення транскордонних економічних кластерів;
- сприяння розвитку малого й середнього підприємництва;
- забезпечення охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки;
- розвиток інфраструктури прикордонних регіонів і створення умов для залучення інвестицій [30].

При відносно нетривалому (починаючи з 1992 р.) досвіді міжна-родної інтеграції законодавство України містить досить значний обсяг нормативно-правових актів, які регламентують транскордонне співробітництво (Додаток 1, табл. 1).

Аналіз нормативних документів із зазначеного напрямку, а також ді-ючих програм дозволяє виділити основні результати, які очікують отри-мати від транскордонного співробітництва в Україні, зокрема в сфері розвитку національної та регіональних економік:

- зміцнення конкурентоспроможності регіонів країни;
- підвищення інвестиційної привабливості території як для вну-трішніх, так і для зовнішніх інвесторів;
- поліпшення умов розвитку підприємництва;
- розвиток мережі консалтингових центрів і центрів підтримки малого та середнього підприємництва в прикордонних регіонах;
- підвищення якості й доступності інфраструктури, в тому числі використання нових технологій;
- розвиток місцевих і регіональних ринків праці;
- розвиток інформаційного суспільства, поліпшення співпраці між дослідницькими та підприємницькими структурами;
- соціальна, наукова, освітня й культурна інтеграція території при-кордоння;
- раціональне використання природних ресурсів, розвиток віднов-лювальних засобів енергії та енергозбереження;
- соціально-економічна й екологічна реабілітація технологічно змінених і забруднених територій;
- спрощення процесу перетину кордону та створення відповідної інфраструктури, поліпшення безпеки на кордонах.

Значну частину законодавчої бази України щодо транскордонного співробітництва (ТКС) формують міждержавні угоди добросусідства та співробітництва, які передбачають розвиток транскордонного співробіт-

ництва, або міжурядові угоди про співробітництво між областями України та адміністративно-територіальними одиницями сусідніх держав.

Діяльність областей та євро регіонів щодо регіонального співробітництва базується на укладених договорах та угодах і рішеннях про співпрацю між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади з адміністративно-територіальними одиницями країн, що входять до складу євро регіонів. Так, по євро регіону «Буг» транскордонне співробітництво регулюється 22 угодами та іншими документами, євро регіону «Нижній Дунай» - 4, Карпатському євро регіону – 34, євро регіону «Верхній Прут» - 15, євро регіону «Дніпро» - 2, євро регіону «Слобожанщина» - 2-ма угодами [179].

області, які здійснюють транскордонне співробітництво, як правило, розробляють регіональні програми розвитку транскордонного співробітництва та плани дій для їх реалізації. На відміну від державної програми, вони містять положення щодо розвитку конкретних об'єктів, дій і виконавців.

Важливим елементом міжнародної співпраці регіонів України є залучення регіонів України на постійній основі до діяльності європейських регіональних асоціацій, зокрема Асамблеї європейських регіонів, Ради європейських муніципалітетів та регіонів, Конференції європейських законодавчих асамблей, Асоціації європейських прикордонних регіонів, Конференції периферійних морських регіонів, Конференції президентів регіонів із законодавчими повноваженнями, Європейської асоціації представників місцевого самоврядування гірських регіонів та європейських міст [180].

З урахуванням необхідності адаптування законодавства України до вимог законодавства Європейського Союзу були синхронізовані напрямки співпраці, зокрема проведена:

- імплементація Меморандуму про взаєморозуміння для встановлення діалогу у сфері регіональної політики;
- налагодження взаємодії між представниками місцевої та регіональної влади України та ЄС в рамках Комітету регіонів ЄС (КР);
- реалізація Спільної ініціативи ЄС щодо Криму;
- реалізація на регіональному рівні проектів за рахунок фінансових інструментів ЄС (Європейський інструмент сусідства і партнерства) та фінансових установ ЄС (Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку);
- участь у реалізації Пілотної програми регіонального розвитку Східного партнерства (ГППР СхП);
- спільній операційній програмі прикордонного співробітництва ЄІСП «Україна-Угорщина-Словаччина-Румунія»;
- спільній операційній програмі прикордонного співробітництва ЄІСП «Україна-Польща-Білорусь»;

- спільній операційній програмі прикордонного співробітництва ЄСП «Україна-Румунія-Республіка Молдова» [179].

одним із найбільш дієвих інструментів на шляху просування до Європейського союзу на регіональному рівні є створення та активна участь територіальних громад України у євро регіонах, де співпраця адміні-стративно-територіальних одиниць європейських держав здійснюється відповідно до дво- або багатосторонніх угод про транскордонне співробітництво з метою об'єднання зусиль в економічній сфері, розбудови соціальної, інформаційної та виробничої інфраструктури, будівництва та модернізації інфраструктури кордону, розвитку транспортної мережі, наукової та культурної співпраці, охорони навколишнього середовища etc. [Додаток 1, рис. 1, табл. 2, рис. 2].

Як уже зазначалося вище, засаднича діяльність євро регіонів спрямована головним чином на активізацію інвестиційної діяльності, взаємо-вигідне торговельно-економічне співробітництво областей України та європейських держав, які є членами євро регіонів.

З метою оптимізації системи транскордонного співробітництва су-сідніх регіонів Румунії, Словаччини, Угорщини та України, які входять до складу Карпатського євро регіону, Інститутом транскордонного співробітництва (м. Ужгород, Україна) разом партнерами-Інститутом світової економіки та міжнародних відносин НАН України (м. Київ, Україна), Інститутом суспільних наук Словацької академії наук (м. Кошице, Словацька республіка) у період 1 жовтня 2010 р. по 1 жовтня 2012 р. проведено аналіз проектів економічного спрямування, які здійснювалися на територіях євро регіональної співпраці. У ході дослідження застосовувалася методологія індексації та моніторингу транскордонного співробітництва, розроблена під егідою Баренцвіка Інституту (Норвегія) за участю статистичних інституцій Польщі та Асоціації польських гмін Євро регіону «Балтика» [181].

Класифікація регіонів України, в т.ч. й тих, що здійснюють міжрегіональну та транскордонну співпрацю за параметрами географічної диверсифікації експорту своєї продукції та послуг між окремими ринками дозволяє визначити рівень залежності експорту того чи іншого регіону від ринків ЄЕС та МС (РФ) та проаналізувати об'єктивні передумови т. м. «різноспрямованості» міжнародної співпраці окремих регіонів [Додаток, табл. 3].

Так орієнтація експорту низки західних регіонів на ринок ЄС значно вище, ніж найбільш залежних від ринку РФ південно-східних регіонів. Наприклад, у Волинській, Тернопільській, Львівській та Закарпатській областях частка експорту до країн Євро союзу становить від 58,6 % до 79,9 %, тоді як, до прикладу, у Сумській області до РФ експортування – 50,3 %.

Попри тривалому домінуванню в інформаційному просторі уявлення про високу залежність від російського ринку, вона властива незначній кількості регіонів України. У дев'яти регіонах до РФ спрямовується

понад 30 % експорту, але тільки у чотирьох (Донецькій, Запорізькій, Лу-ганській та Сумській) його співвідношення до ВРП та обсягом промис-лового виробництва є високим: у Сумській 35,5 та 36,7 %, у Запорізькій – 67,0 та 52,2 %, Донецькій – 85,4 та 58,7 %, Луганській 91,0 та 50,0 % відповідно [182].

Експорт більшості регіонів сьогодні уже досить диверсифікований або переважно спрямований на ринок ЄС.

Наприклад, лише за рік (Січень-травень 2013–го до відповідного пе-ріоду 2012-го) частка Росії в українському експорті поменшала від 26,6 % до 23,7 %, тоді як до ЄС, навпаки, піднялася від 24,5 % до 26,8 %.

Попри суттєві загрози для окремих вітчизняних виробників, усклад-нення українського експорту до Росії в разі підписання Угоди про асоці-ацію з ЄС та введення захисних заходів Євразійським митним союзом, не загрожує економіці України катастрофічними наслідками. За перші п'ять місяців 2013 р. на експорт до Росії надійшло лише 13 % продукції укра-їнської металургії (на 1,37 млрд. дол. США із 10,55 млрд дол. США усієї випущеної за відповідний період), 14,7 % виробів хімії та нафтохімії (від-повідно 0,78 млрд дол. США та 5,3 млрд дол. США), 22% кондитерської промисловості (відповідно 0,16 млрд дол. США та 0,74 млрд дол. США).

Значно сильніша залежність від російського ринку збуту в україн-ського машинобудування. Так, за січень-травень 2013 р. із виробленої на 5,4 млрд дол. США продукції галузі до РФ її було експортовано на 2,3 млрд дол. США (42,6 %). Водночас тут спостерігається значна кооперація виробників двох країн, а Росія не має чим замінити на внутрішньому ринку відповідну продукцію з України [127].

Крім того, помітна частина навіть сучасного, успадкованого від ра-дянської доби, вітчизняного машинобудування конкурентоспроможна й на ринках розвинутих країн. Про це, наприклад, свідчить помітний від-соток продукції галузі в загальному українському експорті 2012 р. до та-ких держав, як Естонія (57,7 %), Норвегія (47,3 %), Австралія (45,8 %), Угорщина (42,5 %), Латвія (35,4 %), Велика Британія (30,1 %), Швейцарія (20 %), Литва (19 %), США (17,1 %) [127].

Здійснений дослідниками України та Польщі в рамках вищезгада-ного міжнародного проекту порівняльний аналіз конкурентоспромож-ності прикордонних регіонів України та зарубіжних країн, які реалізують програми міжнародного співробітництва (ТКС) свідчить про наявність надзвичайно глибоких і багатовимірних асиметрій місцевих економік по обидва боки кордонів.

Це зокрема:

- асиметрія соціальних, технологічних і економічних потенціалів;
- асиметрія інформаційних ресурсів;
- асиметрія людського і соціального капіталу;
- асиметрія інституційних правил, законів і процедур.

Ці асиметрії та відмінності потенціалів можуть позитивно вплинути на економічне співробітництво та розвиток між підприємствами, некомерційними організаціями, національними та регіональними економіками, генеруючи ефект взаємодоповнюваності економік. Асиметрії потенціалів, ресурсів, капіталів і правил в економіці необхідні для створення ефекту порівняльної вартості економічної і соціальної діяльності і для генерації ефекту синергії економічного співробітництва і взаємови-гідного співробітництва для всіх сторін.

однак, ці соціальні, технологічні та економічні симетрії можуть та-кож мати негативний вплив на економічне співробітництво і розвиток. одним з найбільш важливих факторів блокади і труднощів у створенні позитивного синергетичного ефекту від асиметрії в економіці є: (а) не-повна інформація про економічні і соціальні асиметрії; (б) невідповідність між законами, правилами і процедурами, що породжують асиметрії; (в) інформаційні прогалини між суб'єктами, що діють в асиметричному економічному і соціальному середовищі; (г) відсутність інформаційної прозорості ринків та інститутів [183, С. 74-80].

окремо визначався національний рівень конкурентоспроможності та інтегративності регіонів України на кордоні з ЄС, де транскордонне співробітництво є достатньо структурованим.

Динаміка значень сукупних індексів регіональної конкурентоспроможності RCI та їх ранжування в розрізі економічних регіонів за 2000-2011 рр. наведена у Додатку (табл. 4).

З наведених даних видно, що при еталонному значенні сукупного індексу регіональної конкурентоспроможності в цілому по Україні (1,0) його рівень у 2011 р. серед досліджуваних регіонів був найвищим у Волинській області (1,040) і найнижчим – у Чернівецькій (0,577).

Результати аналізу соціально-економічного розвитку західних при-кордонних регіонів дає підставу зробити висновок про депресивний стан вказаних територій та низький рівень їх інтегративності. До цього часу на українсько-польському, українсько-угорському, українсько-словацькому та українсько-румунському кордонах спостерігаються разючі відмінності в рівні розвитку прикордонної інфраструктури, які за логікою функціонування єврорегіонів, вже давно б мали стертися. Це ж саме сто-сується підприємницької та інформаційної інфраструктури (асиметрії).

Аналіз обсягів зовнішньої торгівлі та взаємного інвестування областей України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії, які входять до складу єврорегіонів, із суміжними країнами за 2009-2012 рр. [184] та групування єврорегіонів за показником щільності економічних взаємозв'язків [185] свідчать про недостатню ефективність єврорегіональної співпраці: два регіони мають низький показник («Верхній Прут», «Нижній Дунай»), а решта (за виключенням єврорегіону «Буг» у 2009 р.)

– незначна. Помітні додаткові інвестиції по каналах єврорегіонального співробітництва в регіони не залучаються, діяльність в межах виділених груп євро регіонів не має окресленого економічного спрямування [186].

Відзначимо водночас, що характерною ознакою для таких єврорегіонів, як «Дніпро», «Слобожанщина», «Ярославна», «Донбас» і «Дністер» є відсутність у їх складі регіонів країн-членів ЄС і, як наслідок, обмежені порівняно з прикордонням Євросоюзу можливості залучення європейських коштів на реалізацію ЄРС [187].

Поряд з єврорегіонами важливим механізмом становлення зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах в умовах європейської інтеграції України слід визнати створення різного роду преференційних економічних режимів. Такі режими покликані сприяти активізації регіонального розвитку прикордонних територій нашої держави, у тому числі за рахунок поглиблення і диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків із прикордонними регіонами сусідніх держав Європи.

основними преференційними економічними режимами, які використовувалися в Україні з метою господарського розвитку прикордонних регіонів та активізації їх зовнішньоекономічної діяльності, можна вважати створення спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку. Водночас у світовій практиці в цьому контексті також активно використовуються безмитні зони, транскордонні технопарки та бізнес-інкубатори, елементи яких упродовж останніх двадцяти років знайшли своє часткове застосування і в Україні (Додаток, рис. 3).

Механізм дії преференційних режимів у транскордонних регіонах полягає у стимулюванні іноземного інвестування, освоєння нових технологій та імпорту високотехнологічного обладнання, що веде до розвитку транскордонного бізнесу та диверсифікації транскордонних ринків товарів і послуг.

Саме на територіях СЕЗ і ТПР, створених в українсько-угорсько-словацькому та українсько-польському транскордонних регіонах (СЕЗ «Закарпаття», СЕЗ «Яворів», СЕЗ «Курортполіс Трускавець», ТПР Волинської області) було реалізовано низку інвестиційних проектів із залученням по-тужних іноземних інвесторів: «Ядзакі» (Японія), «Джебіл» (США), «Фольксваген-Єврокар» (Німеччина), «Кроноспан» (Австрія), «Йоха» (Данія), «Дельфін» (Франція), «Ріксос» (Туреччина), «Церсаніт» і «Снежка» (Польща) тощо, кожен з яких зробив суттєвий внесок у розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у межах відповідних транскордонних регіонів [188].

Як наслідок, відбувається активізація інвестиційного співробітництва у межах транскордонного регіону, а також збільшуються обсяги транскордонної торгівлі товарами і послугами.

Зібраний в рамках особливого індексу «Економічне співробітництво» матеріал дозволяє констатувати, що в прикордонні України з

Польщею, Словаччиною, Угорщиною (Євро регіони «Карпатський» та «Буг») сформувалися точки високої інвестиційної активності, які потребують лояльного ставлення урядів та органів місцевого самоврядування цих країн, транснаціональних корпорацій.

Це зокрема:

- Чірна-над-Тісов (СР), Загонь (Угорщина) та Соломоново (Україна), де виникли реальні передумови утворення масштабного міжнародного транспортно-логістичного комплексу з розбудовою системи логістичних складів на словацькій та угорській території, дзеркального індустріального парку на українській і угорській територіях, а також нового мостового українсько-угорського переходу через річку Тиса [189-190].
- Суміжні території та автокластери Угорщини, Словаччини, Чехії Польщі та України, де визріли об'єктивні передумови створення міжнародного Карпатського (Західно-українського) кластеру автомобільної та авто агрегатної промисловості за участю 14 українських підприємств Рівненської, Волинської, Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської Тернопільської областей, Словаччини та Угорщини [191].
- Вищі навчальні заклади Люблінського та підкарпатського воєводства Польщі та Львівської області України, які утворили українсько-польський науково-інформаційний кластер [192].
- Туристично-рекреаційні, готельні, спортивно-розважальні заклади прикордонних регіонів Польщі, Словаччини та України, які претендують на проведення Зимових олімпійських ігор 2022 в регіоні Татри-Карпати і являють собою потенційне підґрунтя міжнародного еко-туристичного кластеру [190].

Своєрідним доповненням до економічного впливу механізму преференційних режимів на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах є механізм, сформований на базі розвитку прикордонної торгівлі.

Проведене науковцями Інституту регіональних досліджень НАН України дослідження показує, що 90 % мешканців прикордонних територій Західної України відвідують сусідні держави ЄС. Дві третини з них здійснюють там закупівлю товарів. Половина цих товарів закуповується з метою подальшого здійснення торгівлі на українському ринку [193].

Ключовими ланками прикордонно-торговельного механізму становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків транскордонного регіону є: формування торговельно-посередницьких мереж у межах транскордонного регіону, розвиток логістичних систем, орієнтованих на обслуговування прикордонної торговельної діяльності, а також спонтанний вплив на розвиток неформальних інститутів розвитку транскордонного підприємництва та еволюції транскордонних ринків.

Обсяги прикордонної торгівлі мають значний вплив на платіжний баланс зовнішньої торгівлі держав і містять в собі значні асиметрії. До прикладу, витрати українців у прикордонній торгівлі з Польщею становили 2,9 млрд злотих, поляків – 315 млн злотих. В той же час в 2011 р. експорт товарів з Польщі в Україну склав 13.9 млрд злотих, імпорт України до РП – 8,3 млрд злотих. Згідно з опитуванням у 2012 р. витрати на придбання товарів у Польщі українцями зросли і досягли близько 20 % польського експорту до України [194].

Дієвим важелем зміцнення сусідських відносин та реалізації спільних зусиль у напрямі розвитку торговельної співпраці виступають євро регіони. Наприклад, однією з особливостей євро регіону «Буг» є спрямування спільних зусиль органів місцевої влади у Волинській області України, Люблінському воєводстві Польщі та Брестській області Білорусі на зростання інвестицій у пріоритетні напрями діяльності та збільшення прикордонних експортно-імпортних операцій між державами в сфері АПК, туристичних послуг, інших напрямків прикордонної торгівлі [174].

Таким чином, євро регіони відіграють особливу роль у становленні та розвитку відповідних транскордонних регіонів. З одного боку, характер їхнього функціонування не дозволяє забезпечувати виконання всіх тих завдань, що покладаються на євро регіони в державах ЄС. Проте, євро регіони, до складу яких входять прикордонні території України, беруть на себе частину функцій з поглиблення зовнішньоекономічної діяльності в межах відповідних транскордонних регіонів, що дозволяє розглядати їх як важливий елемент інституціоналізації зовнішньоекономічних зв'язків у цих транскордонних регіонах, в т.ч. в умовах європейської інтеграції України.

Все зазначене дозволяє стверджувати про об'єктивну наявність передумов створення євро регіонального механізму становлення зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах України, а також окреслити сферу дії цього механізму в умовах європейської інтеграції нашої держави (Додаток, рис. 4).

Незважаючи на певні реальні кроки, що мали місце у питаннях розвитку транскордонного співробітництва, у тому числі євро регіонів, усталася низка проблемних питань, які потребують окремої уваги з боку постійних комітетів Верховної Ради України, Міністерств Економічного розвитку та Торгівлі, Фінансів, освіти та науки, Академії Муніципально-го Управління, системи навчальних закладів Національної Академії Державного Управління при Президентові України, обласних Рад та обласних державних адміністрацій.

Законодавство України щодо транскордонного співробітництва має прорахунки й неузгодженості з ратифікованими міжнародними норма-

тивними актами та стандартами Європейського Союзу, а відповідно по-требує вдосконалення та внесення змін. Актуальність адаптації нашого законодавства до стандартів ЄС, усунення існуючих асиметрій обумовлена як політикою євроінтеграції, так і тим, що транскордонне співробітництво відбувається, в тому числі, з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Болгарією, тобто державами-членами Європейського Союзу.

Так, Закон України «Про транскордонне співробітництво», який є основним нормативним актом, що формує основи для транскордонної співпраці, має ряд суттєвих недоліків:

- положення Закону не визначають конкретних механізмів здійснення транскордонного співробітництва та розподілу компетенції між органами влади, а також фінансування проектів транскордонного співробітництва;
- відсутні конкретні положення, котрі б регламентували спеціальний статус дво- та багатосторонніх органів транскордонного співробітництва (еврорегіонів, асоціацій і т. ін.), утворених територіальними громадами, механізм їх створення та функціонування на випадок, якщо вони будуть розташовані на території України.

Зазначеним законом лише передбачено, що органи транскордонного співробітництва можуть утворюватися як юридичні особи, а в окремих випадках їхні функції можуть покладатися на відповідні виконавчі органи місцевого самоврядування та структурні підрозділи місцевих органів виконавчої влади [174].

Разом з тим аналіз положень Закону України «Про місцеві державні адміністрації» також свідчить про відсутність прямих положень, які б регламентували компетенцію адміністрації в частині транскордонного співробітництва. Норми носять непрямий декларативний характер, як, наприклад, виконання зобов'язань за міжнародними Договорами України на відповідній території [195].

Отже, при укладенні договорів про транскордонне співробітництво з іноземними партнерами на органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації законодавчо може бути покладено функції лише за рахунок пунктів законів, які передбачають покладення на них «інших Функцій» згідно із законодавством.

Відсутність конкретики в законах щодо визначення компетенції органів влади може призвести до виникнення протиріч, дублювання функцій, бюрократії та інших негативних проявів.

Розглянемо, як приклад, перелік бенефіціарів, визначений Програмою прикордонного співробітництва «Україна - Румунія - республіка Молдова» Європейського інструменту сусідства та партнерства на 2007 - 2013 рр., також передбачає участь як бенефіціарів регіональних та місце-

вих органів місцевого самоврядування, а також їх організацій, які діють як юридичні особи [196].

У той же час постанова Кабінету Міністрів України «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги», котра також регламентує аспекти програм транскордонного співробітництва, визначає бенефіціарами центральний орган виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київську, Севастопольську міські держадміністрації, до компетенції яких належить реалізація державної політики у відповідній галузі чи регіоні, де передбачається впровадження проекту (програми), сторони, що зацікавлена в результатах виконання проекту (програми). Також передбачено, що міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим подають до Міністерства економіки України пропозиції щодо визначення регіональних і галузевих пріоритетів для залучення міжнародної технічної допомоги [14].

Централізація розподілу повноважень у сфері транскордонного співробітництва в Україні простежується і в порядку формування та складі Міжвідомчої комісії з питань підтримки транскордонного співробітництва консультативно-дорадчого органу при Кабінеті Міністрів України, однією з функцій якого є розгляд пропозицій органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування щодо вирішення актуальних питань розвитку транскордонного співробітництва та євро регіонів. Так, склад комісії формується з представників майже всіх міністерств, проте обов'язкового залучення представників територіальних громад не передбачено [30].

Виникає питання необхідності та доцільності такого контролю, урахувавши те, що органи місцевого самоврядування діють відповідно до Конституції України та законодавства, є представниками громад, та чи матиме він позитивний ефект?

Якщо звернутися до зарубіжного досвіду, то держави з метою розвитку транскордонного співробітництва вносили зміни до свого законодавства. До прикладу, у польському законодавстві, в статті 75-ій Закону від 5.06.1998 «Про самоврядування воєводства», на воєводства покладено обов'язок розробляти пріоритети транскордонного співробітництва регіону, у яких устанавлюються головні цілі цього співробітництва, а також географічні пріоритети та наміри щодо приєднання до міжнародних регіональних об'єднань, у тому числі євро регіонів [197].

Руйнівною та дискредитуючою є відсутність передбачених у видаткових частинах бюджетів різних рівнів, різних коштів, гарантованих українськими бенефіціарами (як правило обласними Радами та обласними державними адміністраціями, іншими держінституціями) для дофінансування

з української сторони обов'язкових часток за спільними проектами з ЄС. Наростаюча вага міжбюджетних трансфертів у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів (понад 50 %), компетенційні протиріччя та неузгодженості між органами влади різних рівнів не дозволяють фі-нансувати на належному рівні транскордонні проекти за рахунок цього джерела. І це при тому, що дані витрати носять в основному інвестицій-ний характер («гроші приносять гроші»). Вивчення практики показує, що кошти здебільшого надходять від іноземних партнерів [198].

Виходом із цієї ситуації могло б стати залучення органами місцево-го самоврядування фінансових ресурсів шляхом запозичень. Відповідно до Бюджетного кодексу України всі міські ради можуть здійснювати міс-цеві зовнішні запозичення шляхом отримання кредитів (позик) від між-народних фінансових організацій. Але законодавчо ця процедура досить ускладнена насамперед тим, що рішення про можливість здійснення за-позичення, його обсяг та умови здійснення, а також надання місцевих гарантій погоджуються із центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування державної бюджетної політики, тобто Міністер-ством фінансів України [199].

Аналіз практики надання місцевих запозичень свідчить про те, що з 2010 р. Міністерство фінансів повністю припинило погодження місцевих запозичень, за винятком деяких проектів, пов'язаних з Євро-2012 [200].

Відсутність законодавчого підґрунтя для забезпечення здійснення органами місцевого самоврядування зовнішніх запозичень має негатив-ний вплив на залучення ними фінансових ресурсів для реалізації тран-скордонних проектів інфраструктурного розвитку. Це пов'язане перш за все з неузгодженістю українських фіскальних методів з аналогічними нормами ЄС та інших держав, що створює труднощі з переказом і вико-ристанням коштів у межах бюджету транскордонного проекту. Унаслі-док цього досить часто приймається рішення про визначення головним бенефіціаром іншої сторони проекту, а не української.

Нагальною необхідністю для розвитку транскордонного співро-бітництва виступає розроблення належної законодавчої бази щодо ре-гламентації механізму фінансування проектів транскордонного спів-робітництва, що є невід'ємною складовою процесів їх упровадження та реалізації. Відповідно до Державної програми розвитку транскордонно-го співробітництва на 2011 - 2015 роки загальна вартість великомасш-табних інфраструктурі цих проектів транскордонного співробітництва становить 55274,8 тис. євро, у тому числі грантова частина для України - 40372,9 тис. євро. Розмір фінансової участі України в реалізації зазна-чених проектів орієнтовно становить 48305,8 тис. грн [30].

Закон України «Про транскордонне співробітництво визначає, що ви-датки на реалізацію проектів (програм) транскордонного співробітництва

здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів па відповідний рік, а та-кож інших джерел, не заборонених законом. Для спільного фінансування проектів (програм) транскордонного співробітництва може використо-вуватися міжнародна технічна допомога, кредитні ресурси міжнародних фінансових організацій згідно із законодавством України [174].

отже, на рівні держави повинен бути розроблений дієвий механізм фінансування проектів транскордонного співробітництва для всіх пере-лічених джерел, який на сьогодні в Україні відсутній. В цьому контексті зауважимо і той факт, що з часу прийняття зазначеного закону впродовж 2004-2012 рр. у Державному бюджеті України кошти на цільове фінан-сування проектів транскордонного співробітництва не передбачалися. Жодна відповідна стаття видатків для фінансування проектів не була за-кладена в Державний бюджет України, хоча частина запланованих про-ектів мала бути завершеною у 2012 р. [200].

Має місце складна і негнучка система національного відбору про-ектів євро регіональної співпраці для надання державної фінансової під-тримки.

Аналіз існуючої практики українськими дослідниками свідчить, що передбачені законодавством та нормативно-правовими актами Кабіне-ту Міністрів та Міністерства економіки України процедури призводять до розтягування розгляду проектів і програм на термін не менше 2-х років, містять протиріччя в критеріях відбору та аргументації прийнят-тя чи відхилення проектів (програм) [201, с.113-116, 151]. Це не сприяє розвитку євро регіональної співпраці, може призводити до втрати акту-альності та інтересу з боку зарубіжних партнерів – учасників ТКС.

Суттєві прогалини містить преференційний механізм стимулюван-ня зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності транскордонних регіонів – учасників євро регіональної співпраці. Сутнісне преференцій-не наповнення СЕЗ і ТПР транскордонних регіонів було вилучено зміна-ми до законодавства, внесеними в 2005 р. [202], і на даний час цей ви-знаний світовий економічний інструмент регіонального та галузевого розвитку знаходиться в «рудиментарному» стані. Законодавство України 2010-2012 рр. щодо державної підтримки інвестиційної діяльності в прі-оритетних галузях економіки не дало очікуваних структурних зрушень в економіці галузей та транскордонних регіонів. В той же час європейські механізми створення індустріальних парків та спеціальних митних зон, які розглядаються в Україні як інструменти заміщення втрат від ліквіда-ції СЕЗ і ТПР та стимулювання розвитку регіонів ще не задіяні в повній мірі. Роками провадиться відбір індустріальних парків загальнонаціо-нального значення, протиріччя в діючому законодавстві ускладнюють реєстрацію індустріальних парків місцевого значення [203].

Відзначається недостатня компетентність суб'єктів транскордонного співробітництва України при підготовці проектної документації та поданні конкурсних заявок для отримання міжнародно-технічної допомоги в рамках Європейських програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства і партнерства та фінансування з бюджету України [204].

Поточний дефіцит правильно оформлених проектних пропозицій заважає ефективному залученню коштів на фінансування водного забезпечення міст, переробки сміття, вдосконалення інфраструктури і таким чином обмежує доступ територіальних громад і регіонів України до іноземних інвестицій, зокрема з ЄС [205, с. 98-99].

На тлі внутрішньополітичних протистоянь державою не створювалися сприятливі умови для зростання активності та кадрового потенціалу неурядових громадських організацій, що не дозволяє сповна освоювати можливості фінансування за програмами ЄС [206, с. 35-38, с. 54-78].

Розкриття потенціалу інвестиційно-інноваційної, зовнішньоекономічної складової євро регіональної співпраці регіонів України в умовах імплементації Угоди з ЄС про АЧ та ЗВТ + вимагає здійснювати ефективний менеджмент нових транскордонних проектів, які пропонуються Україні країнами-сусідами.

З огляду на можливе отримання перспективи членства в ЄС слід уже зараз започатковувати підготовку фахівців державного і місцевого управління, здатних в майбутньому прозоро і ефективно адмініструвати кошти з бюджету Євросоюзу, зокрема по такій програмі ЄС як допомога регіональному розвитку (Euroraïd) та спеціалістів по регіональному маркетингу.

В системі навчальних закладів НАДУ при Президентіві України, центрів підготовки та перепідготовки державних службовців при оДА, Академії Муніципального управління та інших ДВНЗ Міносвіти України слід розширити підготовку спеціалістів регіонів України з проектних інвестиційних пропозицій у відповідності до вимог ЄС з прямим мульти-плікаційним ефектом для кожної з областей.

Для цього бажано створити програму підготовки фахівців у галузі міжнародного і транскордонного співробітництва для органів місцевого самоврядування, які будуть ознайомлені зі специфікою транскордонного співробітництва на місцевому рівні та здатні здійснювати ефективний регіональний маркетинг.

Досвід фінансування та організації викладання такого роду тренінгів, курсів та програм склався в НАДУ при Президентіві України, Дер-жінвестпроекті України, цілому ряді євро регіонів та неурядових громадських об'єднань [207, с. 279-290].

З огляду на викладене вище можна зробити наступні висновки.

Перше. Стратегічним ресурсом цільової трансформації відносин в єврорегіональному співробітництві регіонів є запровадження інноваційних форм взаємодії державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства, імплементація технологій державно-приватного партнерства в єврорегіональному співробітництві регіонів; ущільнення зв'язків системи єврорегіональної співпраці. Локалізація зусиль на цих домінантах активізує процеси покращення якості життя населення, підвищення конкурентоспроможності регіонів, подолання регіональних диспропорцій розвитку та полегшить реалізацію євроінтеграційних прагнень держави (Додаток, рис. 5).

Друге. Існує нагальна необхідність впровадження економічно орієнтованої моделі функціонування Єврорегіонів України (Додаток, рис. 6), що знайде своє відображення в оптимізації керівних впливів, здійснюваних системою державного управління економічним розвитком регіонів в контексті забезпечення цілеспрямованої загальноекономічної динаміки у позитивному напрямі; вихід на нову якість співробітництва в єврорегіонах, орієнтовану на реалізацію економічних проектів та створення умов залучення приватних коштів до реалізації єврорегіонального співробітництва.

Третє. Перехід на новий рівень управління транскордонними процесами, адаптація його до стандартів Асоціації з ЄС, ЗВТ + та в перспективі з членством України в Євросоюзі вимагає від Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та ЖКХ України, Міністерства світи та науки України, обласних адміністрацій та обласних рад:

- переглянути та внесені відповідні зміни до чинних нормативних актів України на предмет їх узгодженості з ратифікованими міжнародними нормативними актами: В першу чергу до Законів України «Про транскордонне співробітництво», «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування», «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про зовнішньоекономічну діяльність»;
- впровадити інституційне забезпечення транскордонного співробітництва шляхом розмежування функцій та раціоналізації повноважень місцевих і центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо транскордонного співробітництва;
- забезпечити галузеву професійну підготовку працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, задіяних у процесах транскордонного співробітництва;
- розробити дійовий механізм і чіткий порядок дій щодо державної підтримки фінансування транскордонних проектів;
- спростити механізм конкурсного відбору транскордонних проектів та оптимізувати терміни їх розгляду;

- удосконалити систему отримання запозичень і міжнародної до-помоги для фінансування транскордонних проектів органами місцевого самоврядування;
- налагодження ефективної співпраці між Державним фондом регіонального розвитку та структурними фондами ЄС щодо спільного фінансування проектів регіонального розвитку в Україні (у т. ч. за рахунок грантів ЄС);
- налагодження дієвої інформаційно-комунікаційної підтримки процесів міжрегіонального співробітництва на рівні регіонів України та ЄС;
- вдосконалення національної системи моніторингу та оцінки реалізованих міжнародних проектів, шляхом забезпечення регулярного, всебічного та доступного для громадськості висвітлення результатів реалізації цих проектів.

Четверте. Формування нової політики транскордонного та євро-регіонального співробітництва передбачає реалізацію Кабінетом Міністрів України, Міністерством економічного розвитку та торгівлі України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України низки заходів щодо синхронної модернізації інструментів управління регіональним розвитком в Україні, в т.ч. і такими напрямами:

I. оновлення стратегічних засад державної регіональної політики та політики транскордонного співробітництва, розроблення та ухвалення Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на період до 2020 р.

оновлена Програма має враховувати зокрема такі вимоги:

- узгодження національних пріоритетів регіонального розвитку з європейськими підходами, європейською практикою інституційно-правового забезпечення реалізації регіональної політики та транскордонної співпраці у відповідності до Європейська хартія місцевого самоврядування [208];

- запровадження дієвих механізмів активізації регіонального розвитку, зменшення диспропорційності розвитку регіонів, у т. ч. на основі оптимізації та ефективного використання наявних державних, регіональних і місцевих ресурсів;

- створення в регіонах стабільних джерел формування власних економічних та інвестиційних ресурсів; підвищення конкурентоспроможності регіонів, зміцнення їх інвестиційного потенціалу;

- підвищення рівня бюджетної та податкової спроможності місцевих органів влади, адаптація системи розподілу податків між центром і регіонами до вимог, пов'язаних з реформуванням місцевого самоврядування і територіальної організації влади з урахуванням європейських інституційно-правових підходів.

II. Завершення формування інституційно-правового середовища реалізації державної регіональної політики [188]. З точки зору підвищення економічної ефективності зарубіжних країн євро регіональної співпраці областей України це передбачає невідкладне розроблення Ка-бінетом Міністрів України прийняття Верховною Радою України таких законів та інших нормативно-правових актів:

- «Про Державний фонд регіонального розвитку», положення якого визначатимуть загальні засади діяльності Фонду як спеціальної інституції національного рівня, створеної для фінансування довгострокових міжрегіональних і регіональних програм і проєктів на основі консолідації фінансових потоків (у т. ч. міжнародної технічної допомоги, грантів тощо);
- «Про території пріоритетного розвитку», в якому необхідно унормувати порядок визначення, правові й економічні основи статусу та функціонування територій пріоритетного розвитку, впровадження на цій території спеціального режиму інвестиційної діяльності з метою утворення «точок зростання» та створення нових робочих місць;
- «Про міжнародну технічну допомогу», норми якого мають чітко закріпити на законодавчому рівні механізм залучення іноземної фінансової допомоги, зокрема на потреби регіонального розвитку.

III. Розвиток мережі інституцій підтримки регіонального розвитку та транскордонної співпраці, зокрема євро регіонів, агентств регіонального розвитку, ресурсних центрів громад, що вимагає від Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України здійснення таких кроків:

- унормування у Законах України «Про засади державної регіональної політики» та «Про транскордонне співробітництво» правового режиму понять євро регіон, «агентство регіонального розвитку», ресурсний центр громад підстав і порядку їх створення, участі у формуванні та реалізації стратегічних пріоритетів розвитку регіону, громади, тощо; їх транскордонного співробітництва;
- розроблення та впровадження вітчизняної моделі функціонування керівних органів євро регіонів, агентств регіонального розвитку як повноправних суб'єктів регіональної та транскордонної політики;
- унормування процедур розроблення керівних органів євро регіонів та агентствами регіонального розвитку власних програмних документів довгострокового характеру щодо комплексного розвитку регіону;
- узгодження діяльності керівних органів євро регіонів та агентств регіонального розвитку між собою та з Державним фондом регіонального розвитку (ДФРР).

V. Налагодження ефективного транскордонного та міжрегіонального співробітництва та розвиток сучасних форм економічної інтеграції, що на практиці потребує на рівні органів державної влади та органів місцевого самоврядування:

- сприяння створенню та розвитку інтеграційних форм просторової організації та саморозвитку [174] міжрегіональних економічних систем (кластерів, макрорегіонів, фінансово-промислових груп тощо);
- розроблення заходів щодо фінансового стимулювання кластерних ініціатив і наявних кластерів;
- формування на міжрегіональному рівні розвиненої інфраструктури ринків, у т. ч. оптових ринків, логістичних центрів, центрів первинного перероблення та зберігання сільськогосподарської продукції тощо;
- налагодження внутрішніх соціокультурних контактів та обміну між регіонами; формування загальнонаціональних гуманітарних програм, що реалізуються силами кількох регіонів України.

VI. Подальше реформування бюджетно-податкового регулювання розвитку транскордонного співробітництва. Зменшення фінансової залежності регіонів від державного бюджету в цих питаннях можливе за рахунок реалізації Міністерствами фінансів та економічного розвитку та торгівлі України зокрема таких заходів, як розширення можливостей здійснення зовнішніх запозичень до місцевих бюджетів; збільшення частки середньострокових облігацій у випусках муніципальних цінних паперів та інше [195].

VII. Послідовне та прозоре вирішення Верховною Радою та Урядом України низки визначальних для економіки єврорегіонів питань макро-економіки та інвестиційної політики. Невідкладними є:

- Приведення схеми інвестиційних процесів у відповідність до стандартів ринкової економіки, надання інвесторам гарантій щодо стабільності законодавчої бази протягом тривалого періоду та прозорих процедур її змін у відповідності до [209]. Розробка і ухвалення Державної стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку та Інвестиційного Кодексу України;
- вдосконалення податкових та митних режимів для суб'єктів інвестиційної та інноваційної діяльності на території України, зокрема прикордонних територіях, у відповідності до засадничих документів СоТ та ЄС, зокрема, оновленої Кіотської Конвенції щодо спрощення та гармонізації митних процедур [210] та отриманого на цій базі нашими партнерами по транскордонному співробітництву досвіду стимулювання інвестиційної та інноваційної активності в регіонах;

- резервування Фондом Державного майна України, Державним агентством земельних ресурсів України, Міністерствами та відомствами України, органами місцевого самоврядування в порядку належності земельних ділянок державної власності для реалізації інвестиційних проектів промислового виробництва (Greenfield) розміщення індустріальних парків, логістичних центрів в умовах створення ринку землі та цілеспрямована передача застарілих підприємств державної та комунальної власності для здійснення проектів реконструкції (Brownfield) з відповідним внесенням змін в законодавчі акти;
- збереження і вдосконалення системи центральних та місцевих органів Державного агентства із залучення інвестицій, розвитку та управління національними проектами (Держінвестпроект), недопущення скорочення та ліквідації мережі Регіональних центрів інвестицій та розвитку Держінвестпроекту України, як носіїв "know-how" та депозитаріїв інформації про хід реалізації провідних національних та регіональних інвестиційних проектів, як єдиного в країні працюючого інструменту залучення інвестицій в галузі економіки та регіони;
- продовження Міністерством економічного розвитку та торгівлі України, Держінвестпроектом, міністерствами та відомствами України, органами місцевої державної виконавчої влади та місцевого самоврядування напрацьованої в 1999-2005 рр. в СЕЗ-ах та ТПП-ах України практики укладання трьохсторонніх договорів на реалізацію інвестиційних та інноваційних проектів із фіксованою відповідальністю: Держава – інвестиційний клімат, гарантії, стимули, інфраструктура; Інвестор – капіталовкладення, обсяги, розрахунки з бюджетами і фондами, робочі місця; Місцеве самоврядування – земельні ресурси, місцева інфраструктура, сприяння у рекрутингу персоналу.

3.6. Ідеї об'єднаної Європи у працях українських діаспорних вчених

Упродовж багатьох століть у західній політичній думці зароджувалися і формувалися ідеї європейського об'єднання. Про це написано велику кількість наукових робіт в Великій Британії, Франції, Німеччині та інших європейських країнах. Натомість, ідеї українських мислителів у контексті розробки ідей і концепції об'єднаної Європи не досліджувалися. Актуальність нашого дослідження в тому, що ми вперше підходимо до розгляду цього питання.

Насамперед, необхідно відзначити, що в українській суспільно-політичній думці упродовж XIX ст. – на початку XX ст. визначилися такі основні геополітичні вектори: слов'янофільський, чорноморсько-адриатичний, центрально- і західноєвропейський, чорноморсько-балтійський, геоцентричний і східно-західної рівноваги.

Ініціаторами слов'янофільської орієнтації можна назвати представників Кирило-Мефодіївського братства, які вважали, що кожен слов'янський народ повинен утворити власну демократичну республіку й об'єднатися у федерацію зі спільним парламентом у Києві. Це гасло поділяли Т. Шевченко, П. Куліш, М. Костомаров, С. Гулак, а згодом його підтримали І. Франко, Р. Лещенко і М. Грушевський. Мало хто пам'ятає пророчі слова М. Грушевського, який вважав, що «велика революція Російська вплине на політичну перебудову всієї Європи, на її перетворення в Європейську федерацію» [211, с. 51]. «І тому Україна, входячи до демократичної Росії на автономних правах, в пізнішій часі зможе стати однією із найбільш сильних республік такої Європейської федерації» [211, с. 51].

Після жовтневих подій 1917 р. в Росії та приходу до влади більшовиків, М. Грушевський звертав свій погляд на Захід, розуміючи, що не такої Росії прагнули українці. У своїй праці «На порозі Нової України» він стверджував, що «пережитим і віджитим є наша орієнтація на Московщину, на Росію» [211, с. 138]. Актуальність цих слів для сьогодення є надто прогностичною. Історичним минулим України та країн Європи пояснював М. Грушевський українську орієнтацію на Захід. Вчений у своїх працях і, насамперед, у багатотомній «Історії України-Руси» показав духовну, культурну близькість українців з європейськими народами. Апелюючи до історичних фактів, доводив, що західна орієнтація України одержала повну перевагу з XVII ст., коли Російська імперія, остаточно знищивши залишки української козацької автономії, доклала всіх зусиль, щоб розірвати та зруйнувати культурні та економічні зв'язки України із Заходом. Аналізуючи геополітичне становище України М. Грушевський відзначив, що якщо історично-культурні умови життя орієнтували Україну на Захід, то географічні на Південь, до Чорного моря: «Коли народність наша, дух нашого народу тягне на захід, край завертає нашу енергію, нашу працю на схід і південь, в сферу нашого моря, нашого комунікаційного центру, до котрого ведуть нас наші ріки і повинні б були повести всі наші дороги, коли б вони будувались нами, в орієнтуванні нашими інтересами, а не мали своєю метою – навпаки – боротись з природною орієнтацією нашого економічного й культурного життя» [211, с. 138]. М. Грушевський, віддаючи концепції «Схід – Захід» данину, закликав «не спішити замикатися в який-небудь один круг зв'язків, відносин і впливів, а брати як можна ширше... в сферах старих зв'язків колишньої Російської держави і нових зв'язків з центральними державами і поза ними» [211, с.

137]. У контексті сучасної ситуації в Україні актуальність слів Великого Українця потребує нового переосмислення та вивчення, насамперед, у визначенні західної чи східної орієнтації.

Певний інтерес для теми дослідження представляють концепції Чорноморсько-адриатичної федерації, Чорноморсько-балтійської федерації та цікавою була конфігурація європейських країн, які мали входити до цих федерацій, Балтійсько-Понтійської федерації. Чорноморсько-адриатична федерація мала включати українців, чехів, словен, сербів і хорватів. Її прихильниками і теоретиками були С. Томашевський і С. Шелухін [212]. Ю. Липа виступав за ідею Чорноморсько-балтійської федерації (Польща, Литва, Білорусь, Україна), мотивуючи свою позицію тим, що тільки «вісь Південь – Північ є віссю українських земель, як в епоху античну і Київську, так і в епоху козацтва, ця вісь залишається і нада-лі...» [213, с. 178]. Розвиваючи своє бачення цієї проблеми він доводив, що «вісь «Схід-Захід» була для України «найбільш ворожа», тому що яку б сферу суспільного життя не взяти (релігійну, політичну, духовну) всюди будемо мати не відчуття серединності, а тільки джерело української поразки» [213, с. 178].

Прихильником Чорноморсько-балтійської федерації можна вважати і С. Рудницького, який залучав до цієї федерації ще Фінляндію, Латвію й Естонію. Водночас він не менш важливим вважав у геополітичному становищі для України «близькосхідний» аспект, оскільки вона розташована на перетині шляхів на Балкани, в Закавказзя, Персію, Азію [214, с. 98].

У плані пошуку перспектив майбутньої міжнародно-політичної організації, С. Рудницький висунув ідею Балтійсько-Понтійської федерації. До складу цієї федерації мали ввійти Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, Білорусь і Україна. Він визнавав ці країни «природними для України». На відміну від сучасних пропагандистів ідеї Чорноморсько-Балтійського союзу, він не включав до переліку країн-членів федерації Польщу, вважаючи, що «Польща є середньоевропейським краєм, котрого природні зв'язки лежать у Середній Європі, котрого політично-географічна властивість не годилося б цілком із прикметностями інших членів федерації, які є всі східноєвропейськими краями» [214, с. 98]. На його думку, країни федерації мали б спільний ґрунт для економічного, політичного і культурного розвитку. Дана федерація мала об'єднати країни, які через своє невигідне гео-політичне становище були своєрідною «картою» у політичній грі сусідніх держав, зокрема Росії, Польщі, Німеччини [214, с. 98]. У праці «Українська справа зі становища політичної географії» С. Рудницький проаналізував геополітику сусідніх з Україною країн, а також Франції, Німеччини, Італії, Великобританії та США, у відношенні до України [214, с. 98-101].

Західноєвропейський вектор в українській політичній думці представляв М. Драгоманов. Він чітко розумів необхідність різносторонніх

зв'язків України із Західною Європою. Водночас був переконаний, що Росія повинна пройти шлях, який пройшли країни Західної Європи. Ідея «по-вернення української нації в сім'ю культурних європейських народів, в яку вона входила до кінця XVIII ст.» [215, с. 139] була провідною у низці праць М. Драгоманова. Теоретик класичного українського лібералізму був переконаний, що українці, повинні входити у «сім'ю Європейських народів» тому, що «культурна співпраця між європейськими країнами та Україною має глибоке коріння, і саме європейська культура відіграла визначальну роль у формуванні української національної культури [215, с. 139].

Прихильником ідей М. Драгоманова був і Б. Крупницький, який доводив, що «Україна завжди була історично близькою Європі, що ритм українського історичного процесу пролягає через західно-східний курс і нагадує певне замкнуте коло, де Україна з геополітичної точки зору кілька разів у своїй історії виривалася до Заходу в своєму весь час наслідуючому цей ривок наступному русі до Сходу і Півдня» [216, с. 111].

Ідею нової «супердержави» під назвою Європейський Союз розробляв український діаспорний вчений, теоретик о. Бочковський. Період буржуазних революцій, на його думку, був часом «реконструкції політичної карти Європи в душі національних засад» [217, с. 87], який започаткували Італія і Німеччина, а також мало місце «поступове осамостійнення та об'єднання балканських народів Греції, Сербії, Румунії» [217, с. 88]. Дію географічного чинника о. Бочковський вбачав в тому, що процеси держа-вотворення проходили швидше в Центральній Європі, ніж у Східній. Найповніше свої думки він представив у праці «Національна справа (Статті про національне питання у зв'язку із сучасною війною)».

Криваві події Першої світової війни та вирішення питання «миру» на конференції у Версалі (1919 р.) нашо-вхнули о. Бочковського на теоретичну розробку питання, стосовно того, які нові фундаменти потрібно закласти, щоб на них звести архітектоніку нового світового порядку, який би надав міжнародно-правовий захист недержавним народам та національним меншинам, гарантував би їм вільний культурно-національний розвиток [218, с. 159]. о. Бочковський передбачив недовготривалість дії Версальського миру: «Його ревізія або принаймні основна коректура є справою, може, навіть дуже близького майбутнього» [218, с. 159]. Як відомо, цю ревізію радикально і кривавим способом розпочали за домовленістю А. Гітлер і Й. Сталін у 1939 р.

обмірковуючи потребу перебудови міждержавних і міжнаціональних відносин, о. Бочковський запропонував підготувати та схвалити документ «Декларація прав народів». Декларація мала б послужити юридичною базою міжнародного характеру обов'язкового значення для всіх держав, країн і народів із метою запобігання у майбутньому національних конфліктів, усунення старої міжнаціональної ворожнечі й узагалі розв'язання

національних суперечок. Цей документ, на думку о. Бочковського, мав бути схвалений на вищому міжнародному рівні – на Конгресі миру.

Внаслідок Першої світової війни почали виникати різні проекти спі-лок поодиноких держав – Центральної та Східноєвропейської, Балкан-ської, Кавказької, Дунайської або Чорноморської та Балтійської. о. Бочковський вважав, що в разі їхньої успішної реалізації ці спілки держав могли б стати підвалинами європейського союзу. Це, на його думку, варіанти, «з яких має створитися згодом загальноєвропейська унія» оскільки: понево-лені народи, котрі визволяються, повинні «прямувати до майбутніх Спо-лучених Штатів Європи шляхом власної самостійності. отже, через повну самостійність до майбутньої всесвітньої федерації. Таким має бути лозунг на даний час понево-лених і недержавних народів Європи» [218, с. 128]. од-нак, «майбутнє міжнародно-державне і політичне співжиття народів, що складатимуть Союз народів, повинно ґрунтуватися на засаді лише їхнього відносного суверенітету. Це означатиме, що частину свого суверенітету члени Союзу повинні будуть передати його керівним органам. Повний су-веренітет має стати атрибутом тільки найвищого органу Союзу народів, який складатиметься з представників всіх його поодиноких народів і дер-жав, членів Союзу, перед яким останні відповідатимуть за свою зовніш-ньо- і внутрішньополітичну діяльність» [218, с. 128].

При цьому о. Бочковський підкреслював, що «фактична самостій-ність поодиноких народів та країн зовсім не буде обмеженою» [218, с. 166]. Навпаки, самостійність держав стоятиме на тривкішому ґрунті й «матиме захист від непередбачуваних нападів і ексцесів сильніших су-сідів із глитайським апетитом та хижацькою вдачею» [218, с. 166]. Таким чином, можна стверджувати, що вчений уже після Першої Світової війни переймався питаннями створення всесвітнього або хоча б європейсько-го Союзу Народів.

Ще до початку Другої світової війни, що, безумовно, виступила ката-лізатором процесу європейського об'єднання, Ю. Липа писав: «Де ж вона, та психологічно-політична Європа? Нема тепер такого суцільного понят-тя. Це в однім із портів людства, що зветься Європою, стоять на непев-них кітвах погрозливі фортеці-дреднавти, а поміж цими дреднавтами лавірують поодинці й групами інші, менші кораблики, без порівняння гірше озброєні й опанцирені» [213, с. 111]. Риторичність питання посту-пова набирала реалій. Аналіз теми європейського об'єднання у працях Ю. Липи досліджено недостатньо.

Заслужують на увагу у контексті нашого дослідження погляди ще одного українського діаспорного вченого, автора величезної кількості праць соціологічного і політологічного характеру Н. Григорієва. Серед його праць цінними для нас були «Підстави української незалежної по-літики» «До чого йде в Європі?», «Причини міжнародного напруження»,

«Встревоженная Европа». У «Підставах української незалежної політики» вчений проаналізував розвиток демократії та демократичних інституцій в українському суспільстві упродовж усієї історії України, показав традиції української політики, виокремив витoki і завдання тогочасно-го українського національно-визвольного руху; дослідив стан міжнародних відносин напередодні та на початку Другої світової війни, розглянув декілька варіантів їхнього розвитку під час війни та ролі України в ній. Н. Григорієв позиціонував Україну як противника будь-якої форми диктатури: нацизму, комунізму, імперіалізму [219]. Він вважав свою батьківщину прибічницею демократичних свобод, і насамперед – права націй на самовизначення. З книги випливало, що українці мають здійснювати цілком незалежну міжнародну політику, яка повинна «облишити дотеперішній шлях орієнтації; керуватися лише життєвими потребами українського народу та інтересами української державності і спиратися лише на власні сили свого народу» [219, с. 11].

Н. Григорієв був переконаний, що українцям необхідно «кооперуватися із прогресивним світом, тобто країнами, що є взірцями демократичного суспільного розвитку» [219, с. 12]. Ці країни він ототожнював із державами-учасницями першого (західного) фронту. Він виступав за співпрацю у війні українського еміграційного провладу з урядами і громадянами країн (США, Англії, Канади), і був впевнений, що ця співпраця наблизить український народ до досягнення двох основних цілей: 1) допомога всій антигітлерівській коаліції, а, отже, вклад у перемогу світової демократії і, зокрема, українського народу над нацистськими завоювальниками; 2) сприяння пропаганді національно-визвольних ідей українців, здобуттю прихильності до українського руху, забезпечення права голосу українських представників під час вирішення питань повоєнного устрою в Європі [219, с. 44]. Йшлося про те, що, надаючи допомогу західному фронту, заявляючи про себе, українці-емігранти змогли б домогтися підтримки своєї Батьківщини після завершення війни, і, ймовірно, визнання її незалежності [219, с. 44].

Цікавила Н. Григорієва і проблема післявоєнного устрою Європи. Про це йшлося у публічних виступах і теоретичних статтях. Він висловив припущення про те, що демократичні країни після знищення гітлеризму витіснять з Європи і комунізм, і будуть розбудовувати оновлену Європу на засадах рівноправності й свободи. Н. Григорієв був переконаний: «Якщо союзники переможуть, і якщо вони слідуватимуть демократичним принципам мирних угод, вони дадуть можливість самовизначенню народів. Якщо це буде зроблено, я впевнений, українці отримають свій шанс вибороти свободу, якої вони прагнули так довго» [220, арк. 11].

На думку Н. Григорієва, після двох світових воєн світ зрозуміє потребу створити якісно інший порядок у світі, який би виключав можливість

початку третьої світової війни. Майбутня система повинна була ґрунтуватися на фундаментальних демократичних цінностях, насамперед, на принципі самоврядування і самовизначення кожної нації (в т. ч. і народів СРСР). Необхідно прийти до порозуміння і взаємного визнання самостійності під час мирної дискусії й зрештою встановити добросусідські парт-нерські відносини між республіками, що входили до складу СРСР [220, арк. 12].

ознайомлення з науковою спадщиною Н. Григорієва дає підстави стверджувати, що уже в грудні 1940 р. вчений сформував програму післявоєнного переустрою Європи, яка б гарантував мирне співіснування європейських держав та виключала можливість нового міжнародного збройного конфлікту. особливу актуальність ця програма отримала після завершення війни, у 1945 р., коли гостро постала проблема повоєнної устрою. Серед основних принципів програми важливі, з нашого погляду, наступні: 1) гарантія повної свободи і незалежності для всіх народів; 2) порозуміння й об'єднання народів, що мають спільні сусідські інтереси; 3) об'єднання всіх малих європейських націй для захисту від проявів імперіалізму сильнішого сусіда; 4) поглиблення співпраці всіх європейських держав із метою забезпечення їхніх економічних, культурних та політичних потреб [220, арк. 11].

Значний інтерес для нашого дослідження представляє ідея Н. Григорієва про створення «об'єднаних держав Європи», яку вчений вважав єдиним виходом із комплексу проблем, пов'язаних із «малими націями». Вражає розуміння проблеми і те, що акцент український вчений робить не на політичному об'єднанні, а на економічному. Підґрунтям для створення «об'єднаних держав Європи» Н. Григорієв вважав економічні тор-гові угоди. Власне, це той підхід, які сповідували «батьки» ідеї об'єднаної Європи. Ймовірно, його також можна назвати одним з ідеологів і провісників об'єднання європейських держав. Він був впевнений, таке об'єднання може стати основою рівномірного, поступального розвитку кожної окремої європейської держави і світового демократичного співтовариства в цілому. Це підтверджують його слова: «вільний союз народів Європи на основі свободи і рівності гарантуватиме демократичне самоврядування для всіх народів, включаючи 45 млн українців. Політична та економічна співпраця серед націй, створення федерації європейських народів, а також тісний союз між Європою й Америкою, гарантуватиме демократію і мир» [220, арк. 13].

Важливе місце у «вільній спілці народів Європи» Н. Григорієв відводив Україні. Вчений не обмежився лише тезою «у вільній Європі має бути вільна Україна», а запропонував ідею важливої історичної місії України в Європі, яка базувалася б не на містично-месіанському підґрунті (як це було у кирило-мефодіївців), а на цілком раціональній концепції обумов-